

ผูกพันกับหลักศาสนาและวัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีความเชื่อว่าสิ่งที่เราให้ความเคารพนับถือบูชาจะสร้างความสุข ความเป็นสิริมงคลหรือการแก้ไขปัญหให้กับเราได้ ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในระบบเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น

สังคมแต่ละสังคมย่อมมีประวัติความเป็นมาไม่เหมือนกัน ทั้งสภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ทำเลที่ตั้งของชุมชน วิธีการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีจะแตกต่างกันไป สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้แต่ละสังคมก็จะต้องมีทางออกมีวิธีการคิดค้นและสร้างขึ้นมาและร่วมกันใช้เป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน และก็มีวิธีการถ่ายทอดระหว่างสมาชิกจากคนหนึ่งไปสู่ชนอีกคนหนึ่ง ขณะเดียวกันก็มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์แต่ละยุคแต่ละสมัย เพื่อให้สมาชิกภายในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วัฒนธรรมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคม แสดงถึงเอกลักษณ์ที่สังคมนั้นมีความประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมา การที่สมาชิกของสังคมหนึ่ง ๆ มีความคิดหรือวิถีชีวิตแตกต่างไปจากสมาชิกของสังคมอื่น กล่าวได้ว่าเป็นผลของการเรียนรู้ ซึ่งรวมเรียกว่า วัฒนธรรม (อานนท์ อาภากริม, 2516, หน้า 104)

วัฒนธรรมแต่ละวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนคือระบบคุณค่าที่รวบรวมได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่สัมพันธ์กันเป็น โครงสร้างมีผลต่อพฤติกรรมของคนในชุมชนในชีวิตจริงทั้งหมด ในแง่นี้วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งเก่าที่เป็นประเพณีต่าง ๆ เท่านั้น แต่คือบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติหรือคุณค่าทั้งหมดที่ให้แก่สังคมนั้นขึ้นเป็น โครงสร้างทั้งทางด้านการทำมาหากิน ด้านความเชื่อ การตัดสินใจ ซึ่งทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก อันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม ขณะเดียวกันหากพิจารณาถึงการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ ความเชื่อในเรื่องการทำความดี จะพบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นและมีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องเพื่อรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่องในการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของประชาชน (บุญเทียน ทองประสาน, 2531, หน้า 72)

วัฒนธรรม คือ ความคิดหรือระบบคิดของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติที่ฝังอยู่ในเครือข่ายต่าง ๆ ที่ซับซ้อนร้อยรัดกันอยู่อย่างมีสัมพันธ์ภาพ ความสัมพันธ์ทั้งสามชุดนี้มีได้กำเนิดดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นอิสระขาดจากกันแต่หากมีความสัมพันธ์กัน มีอิทธิพลกำหนดซึ่งกันและกันโดยตลอด ทำให้ความสัมพันธ์ทั้งสามชุดเป็นตัวกำหนดแบบแผนในการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ด้วย อันได้แก่ วิถีชีวิตด้านศาสนา ระบบความเชื่อ วิถีชีวิตด้านการศึกษาและถ่ายทอดความรู้ วิถีชีวิตด้านสุขภาพอนามัย วิถีชีวิตด้านอาหาร วิถีชีวิตด้านศิลปะ วรรณกรรม

เป็นต้น (ตลาดชาย รมิตานนท์, 2536, หน้า 81)

ศรีศักร วัลลิโภดม (2536, หน้า 15-26) ได้ให้ความหมายวัฒนธรรมเป็น 28 ประเภท คือ ศิลปวัฒนธรรมกับชีวิตวัฒนธรรม ศิลปวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมในรูปแบบของศิลปะและประเพณี ทำให้มองเห็นวัฒนธรรมในลักษณะหยุดนิ่ง ถ้อยถอย และไร้ชีวิตชีวา ส่วนวัฒนธรรมในเชิงชีวิตวัฒนธรรม หมายถึง องค์รวมของวิถีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์และสะสมขึ้นมาในความหมายที่จะแสดงออกถึงจิตวิญญาณความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมและธรรมชาติ วัฒนธรรมเปรียบเหมือนพลังที่อยู่เบื้องหลังของศิลปะและวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ มีความหลากหลายและซับซ้อนแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่น และมีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการผลิตใหม่ของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมในฐานะองค์รวม ประกอบด้วยระบบใหญ่ด้วยกัน 3 ระบบซ้อนกันและมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน คือ

1. ระบบคุณค่า หมายถึง คีลธรรมส่วนรวมและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์ ซึ่งในสังคมที่เป็นจริงจะเห็นระบบคุณค่านี้ในรูปของศาสนาและความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น การนับถือผี ซึ่งจะมีศีลหรือข้อห้ามไม่ให้เกิดการละเมิดเพื่อนมนุษย์และส่วนรวม ทำหน้าที่เป็นเสมือนกฎเกณฑ์หรือจารีตประเพณี
2. ระบบภูมิปัญญา ซึ่งครอบคลุมวิถีคิดของสังคม มักอยู่ในรูปของกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การถ่ายทอดความรู้ผ่านองค์การทางสังคมในท้องถิ่น และเห็นจากแบบแผนทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ เป็นต้น
3. ระบบอุดมการณ์ หมายถึง คัดค้านและสิทธิของความเป็นมนุษย์ เป็นสิทธิตามธรรมชาติที่เสริมสร้างความมั่นใจและอำนาจให้กับคนในชุมชนหรือในสังคมท้องถิ่น เพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และการถ่ายทอดภูมิปัญญา

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536, หน้า 13) กล่าวว่า วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนในสังคมหนึ่ง ๆ เป็นสิ่งที่คนในสังคมนั้นยอมรับร่วมกันว่ามีประโยชน์ และมีคุณค่าที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในสังคมภายใต้เงื่อนไขชุดหนึ่ง อีกทั้งเป็นแบบแผนในการกำหนดพฤติกรรมของคน ดังนั้นแต่ละสังคมจึงได้มีการปลูกฝังและถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดของสังคม

กาญจนา แก้วเทพ (2537, หน้า 81) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นวิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำสร้างถ่ายทอด สะสม และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบของความรู้

การปฏิบัติ และความเชื่อ ตลอดจนวัตถุดิบของอันเกิดจากความคิด การกระทำของมนุษย์ เมื่อพิจารณาในแง่นี้วัฒนธรรมคือ ความรู้สึกนึกคิด การปฏิบัติของมนุษย์เอง เป็นชีวิตส่วนรวมของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มนุษย์สร้างวัฒนธรรมจากชีวิตของเขา จึงกล่าวได้ว่า วิถีของวัฒนธรรมจะครอบคลุมถึงวิถีชีวิตการทำมาหากินและระบบเศรษฐกิจ

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2544, หน้า 73) ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมอันเป็นผลของการที่มนุษย์เรียนรู้จากธรรมชาติ และจากสังคมมนุษย์ด้วยกันแล้วสังสรประกอบการณ์ที่เรียนรู้นั้นไว้ปรับตัว ถ่ายทอด และปรับเปลี่ยนตาม เหตุปัจจัยที่ไม่เคยหยุดนิ่ง แต่จะเคลื่อนไหวไปตามกฎอนิจจังของสรรพสิ่ง

สรุป เมื่อพิจารณาความหมายของวัฒนธรรม พบว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การสร้างสม การสืบทอดและการถ่ายทอดวัฒนธรรม มีการเกิด การเจริญเติบโต การเปลี่ยนแปลง การเสื่อมสลายเช่นเดียวกับชีวิตมนุษย์ วัฒนธรรมเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกันในสังคมเดียวกันสร้างความตกลงกันว่าจะยึดระบบไหนดี พฤติกรรมใดบ้างที่จะถือเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติ และมีความหมายอย่างไร แนวความคิดใดจึงเหมาะสม ข้อตกลงเหล่านี้คือการกำหนดความหมายให้กับสิ่งต่าง ๆ ในสังคม เพื่อว่าสมาชิกของสังคมจะได้เข้าใจตรงกัน และยึดระบบเดียวกัน อีกนัยหนึ่งเราอาจเรียกระบบที่สมาชิกในสังคมตกลงในความหมายนี้ว่า ระบบสัญลักษณ์ ดังนั้น วัฒนธรรมก็คือระบบสัญลักษณ์ในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น เมื่อสร้างขึ้นมาแล้วก็สอนให้คนรุ่นหลังปฏิบัติตาม ฉะนั้นวัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และการถ่ายทอด เมื่อมนุษย์เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม มนุษย์ก็จะรู้ว่าอะไรคือขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม และส่วนใหญ่จะรู้ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมและพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมาก

แนวคิดเกี่ยวกับการก่อตัวและการถ่ายทอดวัฒนธรรม

อมรา พงศาพิชญ์ (2537, หน้า 23) กล่าวถึงการเกิดวัฒนธรรมว่า ระยะแรกมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ มีลักษณะคล้ายครอบครัวขนาดใหญ่ เมื่อคนกลุ่มเล็กอาศัยอยู่ด้วยกันก็สามารถเข้าใจกันและประพฤติปฏิบัติต่อกันได้โดยไม่มี ความขัดแย้ง ต่อเมื่อสังคมมีขนาดใหญ่ขึ้นมีคนหลายครอบครัวอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน การใช้ชีวิตอาจแตกต่างกันบ้าง ความคิดอ่านอาจไม่สอดคล้องกันและมีปัญหาความขัดแย้งตามมา ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีระเบียบและระบบมากขึ้น ต้องมีการตกลงกันว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิต การประพฤติปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อเหล่านี้ทำให้วัฒนธรรมเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์

นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดย
 สัญชาตญาณ หมายความว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์จะต้องเรียนรู้และจะต้องมีการถ่ายทอด
 วัฒนธรรม การถ่ายทอดวัฒนธรรมที่เห็นได้ชัดที่สุดคือการที่พ่อแม่สอนลูกว่าอะไรควรทำอะไร
 ไม่ควรทำ การสอนนี้นอกจากจะเป็นการสอนถึงพฤติกรรมแล้วยังเป็นการถ่ายทอดระบบสัญลักษณ์
 อีกด้วย การถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยรวมก็คือ การสอนให้คนรุ่นหลังรู้ถึงระบบสัญลักษณ์ของสังคม
 ซึ่งได้เคยมีการตกลงกันไว้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง มนุษย์ที่อยู่คนละสังคมย่อมจะมีวัฒนธรรมที่
 แตกต่างกัน เพราะต่างก็มีข้อตกลงของกลุ่ม นอกจากมนุษย์จะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่ง
 ไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งแล้ว มนุษย์เราอาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้ ทั้งนี้ย่อม
 หมายความว่าส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม
 มีความสอดคล้องกับสังคมที่มีอยู่ เมื่อสอดคล้องกันและรับไปใช้ ในที่สุดก็แยกไม่ออกจากวัฒนธรรม
 ส่วนใดเป็นของเดิม และวัฒนธรรมส่วนใดรับมาจากสังคมอื่น การรับวัฒนธรรมของสังคมอื่น
 มาในระยะแรกอาจเรียกได้ว่าเป็นการยืมวัฒนธรรม แต่เมื่อนานไปการยืมก็กลายเป็นการรับ การยืม
 วัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

สุพัตรา สุภาพ (2542, หน้า 44-45) ยังได้กล่าวถึงการเผยแพร่หรือการกระจายทาง
 วัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมไม่ใช่ของอยู่กับที่หรือใช้ในเฉพาะสังคมใดสังคมหนึ่งเท่านั้น มันจะคงอยู่
 ในที่หนึ่ง ๆ ครอบงำที่มนุษย์ยังไม่ได้อพยพเคลื่อนย้ายไปยังที่ใด ถ้าหากมีการอพยพเคลื่อนย้ายไป
 ยังอีกสังคมหนึ่ง เช่น พวกนักท่องเที่ยว พ่อค้า ทหาร ผู้ที่อาศัยยังต่างถิ่น พวกมิชชันนารี เป็นต้น
 ที่นำวัฒนธรรมไปเผยแพร่เป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมไปยังสังคมที่ไม่เคยรับวัฒนธรรมนี้มาก่อน
 นอกจากนี้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการคมนาคมและขนส่ง เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้การเผยแพร่
 วัฒนธรรมรวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น การใช้โทรศัพท์ ดาวเทียม รถยนต์ เครื่องบิน โทรทัศน์ เป็นต้น
 การเผยแพร่วัฒนธรรมไม่ได้หมายถึงการเผยแพร่แต่ทางด้านวัตถุอย่างเดียว ความคิดและมโนคติ
 ต่าง ๆ ก็ได้เผยแพร่ขยายออกไปด้วย

สรุป การถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในสังคมเดียวกันคือการสืบทอดวัฒนธรรมในแนวตั้ง
 จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ที่พ่อแม่อบรมสั่งสอนลูก ส่วนการถ่ายทอด
 วัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมในแนวนอน และเป็น
 การที่สังคมหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมอีกสังคมหนึ่ง โดยที่ฝ่ายรับวัฒนธรรมละทิ้งวัฒนธรรมของตน
 บางส่วนและทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมจนทำให้สูญเสียเอกลักษณ์เดิม

แนวคิดเกี่ยวกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม

การผสมกลมกลืนระหว่างคนจีนกับคนไทย ทวี ชีระวงศ์เสรี (2516, หน้า 3) อธิบายว่า
 เกิดขึ้นจากปัจจัยต่าง ๆ หลายปัจจัย ได้แก่ ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ลักษณะความสัมพันธ์ คุณค่า

ทางสังคม วัฒนธรรม สภาพทางการเมือง รวมทั้งปัจจัยด้านการวางแผนนโยบายมาตรการของรัฐบาลไทยในการกำหนดสิทธิต่าง ๆ ให้แก่ชาวจีนและลูกหลานชาวจีนอย่างกว้างขวาง นับตั้งแต่การกำหนดให้บุตรของชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยมีสัญชาติไทยโดยกำเนิด และชาวจีนก็สามารถจะมีสัญชาติไทยโดยการขอแปลงสัญชาติเช่นเดียวกับการอธิบายของ คุสิต น้ำฝน (2526, หน้า 68-73) ที่กล่าวว่า นอกจากปัจจัยที่กล่าวถึงแล้วยังมีเหตุผลอื่นที่เป็นสาเหตุเร่งให้เกิดการผสมกลมกลืนระหว่างสองชนชาติ คือ 1. สภาพครอบครัวของชาวจีนที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ เมื่อ พ.ศ. 2492 การติดต่อระหว่างชาวจีนในประเทศไทยกับครอบครัวเดิมในจีนแผ่นดินใหญ่เป็นไปด้วยความลำบาก จึงมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยมหรือประเพณีปฏิบัติอื่น ๆ แบบจีนดั้งเดิมในขณะเดียวกันบุตรของชาวจีนที่เกิดขึ้นใหม่ในประเทศไทยอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่แตกต่างไปจากกรุ่นบิดาและมารดา 2. ระบบการศึกษาที่บุตรของชาวจีนได้เข้าเรียนตามการศึกษาภาคบังคับของรัฐบาลไทยจึงมีผลต่อการขยายความสัมพันธ์จากครอบครัวชาวจีนมากขึ้น ทั้งสองเหตุผลมีส่วนทำให้เกิดการผสมกลมกลืนเกิดขึ้นได้ และมีทัศนคติใหม่ที่ว่าประเทศไทยคือบ้านเกิดเมืองนอนที่เขาควรบำเพ็ญประโยชน์ให้ได้มากที่สุด

งามพิศ สัตย์สงวน (2543, หน้า 39) ได้กล่าวว่า การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการติดต่อระหว่างวัฒนธรรม เป็นผลมาจากการที่ปัจเจกชนหรือกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ แทนที่วัฒนธรรมของตนเองโดยวัฒนธรรมอื่น ๆ สิ่งนี้กระตุ้นให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมอาจประกอบด้วยการแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การแปลงสัญชาติ นโยบายของรัฐบาลที่เข้ามาเกี่ยวข้องทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งแต่ละชาติพันธุ์อาจมีระดับการผสมผสานทางวัฒนธรรมได้รวดเร็วต่างกัน

นิยพวรรณ วรรณศิริ (2540, หน้า 65-66) ได้อธิบายถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมไว้ว่า เริ่มต้นจากการสัมผัสทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากคนต่างวัฒนธรรมมาสัมผัสกัน โดยบังเอิญ หรือจงใจทำให้เกิดการเกี่ยข้องกันทางพฤติกรรมส่วนตนระหว่างกัน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและวัฒนธรรมที่ถูกเปลี่ยนไปนั้นแพร่กระจายไป ต่อจากกระบวนการสัมผัสทางวัฒนธรรมโดยการหยิบยืมวัฒนธรรม คือ การจดจำและนำไปใช้ชั่วคราวต่อไป การที่คนต่างวัฒนธรรมทั้งสองนี้ต่างจำวัฒนธรรมใด ๆ ของกันและกันไว้และเอาไปใช้เป็นประจำอยู่นาน ๆ ย่อมถูกผนวกเข้ากับวัฒนธรรมเดิมของตน แต่ยังสามารถแยกแยะวัฒนธรรมที่ถูกหยิบยืมไปใช้ได้ เช่น ชาวไทยและชาวจีนยืมภาษาของกันและกันมาใช้จนบางครั้งลืมไปว่าเป็นวัฒนธรรมของฝ่ายใดเป็นต้น หลังจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันสองวัฒนธรรมมาพบสัมผัสกัน เกิดการหยิบยืมแลกเปลี่ยนกันไปใช้ในระยะเวลาสม่ำเสมอและยาวนานพอสมควร วัฒนธรรมของทั้งสองก็จะผสมผสาน

และปะปนกันไปหมด แต่ก็ยังสามารถแยกออกว่าเป็นของฝ่ายใด

บุญยงค์ เกศเทศ (2551, หน้า 52) ได้ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมเผ่าพันธุ์มนุษย์ กล่าวถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม สรุปแนวคิดได้ว่า การผสมผสานทางวัฒนธรรม คือ กระบวนการที่ได้มีการติดต่อกับวัฒนธรรมต่างสังคมหรือต่างประเทศที่จำเป็นต้องมีการปรับตัววัฒนธรรมภายในสังคมบางประการ และรับเอาวัฒนธรรมต่างสังคมหรือต่างประเทศนั้น ๆ มาบางประการโดยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม แต่เมื่อมีการคลุกคลีติดต่อกันบ่อยครั้งเข้าจนถึงขั้นมีการติดต่อกันเป็นประจำก็จะทำให้มีการเปลี่ยนวัฒนธรรมกันได้โดยอัตโนมัติ

อุทัย หิรัญโต (2526, หน้า 10-12) ได้เขียนเรื่อง สารานุกรมศัพท์ทางสังคมวิทยา-มานุษยวิทยา กล่าวถึงการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม มีสาระโดยสรุปว่า เป็นกระบวนการดูคลืนซึ่งวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่แตกต่างกันให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือทำให้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมหมดสิ้นไป ตามปกติการผสมกลมกลืนจะเป็นไปในลักษณะที่ชนกลุ่มชาติพันธุ์ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของตนให้เข้ากับวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่ การผสมกลมกลืนเป็นกระบวนการดูคลืน หรือทำให้นุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งยอมรับและทำตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น โดยละทิ้งวัฒนธรรมเดิมของตน การผสมกลมกลืนเป็นกระบวนการที่ละเอียดอ่อนและใช้เวลามากน้อยเพียงใดจึงจะเกิดขึ้น ขึ้นอยู่กับระดับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนว่ามีความแตกต่างมากน้อยเพียงใดด้วย หากมีความแตกต่างมากก็ต้องใช้เวลานาน ซึ่งในบางกรณีอาจจะผสมกลมกลืนกันได้ยาก การผสมกลมกลืนจะเกิดขึ้นได้ง่ายก็ต่อเมื่อกลุ่มชนที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่องานันมีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ถ้าวัฒนธรรมแตกต่างกันมากการผสมกลมกลืนทำได้ยาก โดยเฉพาะวัฒนธรรมศาสนาและความเชื่อของคน การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมดังกล่าวนี้จะผ่านไปยังชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากการขัดเกลาทางสังคม

พิทยา สายหู (2533, หน้า 101) ได้กล่าวถึงลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรม สรุปได้ว่า ลักษณะของการผสมผสานทางวัฒนธรรมมีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้

1. การเพิ่มเสริมสิ่งที่มีอยู่แล้ว เป็นการผสมผสานสิ่งของจากต่างวัฒนธรรมที่รับมาให้เข้ากับวัฒนธรรมของเก่าที่เคยใช้ในการดำรงชีวิตมานั้น ถ้าเป็นของใหม่ที่ไม่ตรงหรือไม่ขัดกับของเดิมที่มีอยู่แล้ว ก็นำเข้ามาเสริมเพิ่มจากรายการของวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ก่อนได้เลย ไม่ต้องผลัดไสรายการเก่าทิ้งไป เช่น การใช้รองเท้าแบบตะวันตกหรือแบบญี่ปุ่น มาเสริมการเดินเหินด้วยเท้าเปล่า การสวมหมวกแบบตะวันตก เป็นต้น

2. การแทนที่บางสิ่งที่มีอยู่ก่อน เป็นการรับเอาของหรือวิธีการใหม่บางอย่างจากวัฒนธรรมอื่น อาจตรงกับสิ่งที่คล้ายคลึงกันซึ่งมีอยู่แล้วใช้เสริมเพิ่มต่างหากไม่ได้ ถ้าจะใช้ก็

ต้องแทนที่ของเก่าและสละของเก่าไป เช่น รอยนต์แทนเกวียน กระโปรงผู้หญิงแบบสากลแทนผ้าถุง กางเกงผู้ชายแบบสากลแทนโสร่ง เป็นต้น

3. การแปลงรูปแบบหรือความหมายหรือหน้าที่ประโยชน์ เป็นการเอาทั้งของใหม่และเก่าที่อาจจะพ้องหรือขัดกันมาผสมกันโดยไม่ต้องรับหรือทิ้งหรือเปลี่ยนโดยสิ้นเชิง เพียงแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบ ความหมาย หน้าที่ประโยชน์ เช่น ผู้หญิงไทยใส่เสื้อมีแขนและระบายลูกไม้แบบฝรั่ง นุ่งผ้าถุงผ้าชั้นมีเชิงยกดอกแบบไทย ชุมนางไทยนุ่งผ้าม่วงโจงกระเบนสวมเสื้อนอกคอปิดขัดกระดุม 5 เม็ด ดัดแปลงรสชาติอาหารเดิมให้มีรสชาติที่ผิดไปจากเดิมตรงกับรสชาติที่ต้องการ เป็นต้น

สรุป การผสมผสานทางวัฒนธรรมอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ที่นำไปสู่การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และบางครั้งในบางสังคมเรามักแยกวัฒนธรรมที่ถูกผสมกลมกลืนไม่ออก การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และวัฒนธรรมที่กลมกลืนนั้นถูกถ่ายทอดไปภายในสังคมเดียวกัน คือการสืบทอดวัฒนธรรมในแนวตั้งจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ในกระบวนการเรียนรู้ที่พ่อแม่อบรมสั่งสอนลูก ส่วนการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมในแนวนอน และเป็นการที่สังคมหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมของสังคมอื่น โดยฝ่ายรับวัฒนธรรมใหม่และละทิ้งวัฒนธรรมเก่าของตนบางส่วน และทำให้เกิดการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมจนทำให้สูญเสียเอกลักษณ์เดิมไป สรุปว่าการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมนั้นเป็นการเกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางสังคมและจิตใจของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยประสานและผูกมัดไว้ในสังคมเดียวกัน เป็นสิ่งที่ช่วยทำให้โครงสร้างของสังคมคงอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจของหลายๆ คนเข้าไว้ด้วยกัน แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ก่อนอื่นขอให้คำจำกัดความของคำว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” และ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” เพราะมีนักสังคมวิทยาจำนวนไม่น้อยที่แยกคำดังกล่าวออกจากกันและให้ความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กลุ่มของนักสังคมวิทยาที่มุ่งเน้นศึกษาสังคมมนุษย์ซึ่งย่อมจะมีทั้งโครงสร้างของสังคม การจัดระเบียบสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมรวมอยู่ด้วย ส่วนกลุ่มนักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่มุ่งอธิบายถึงวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม แต่ในทางปฏิบัติแล้วการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมยากที่จะแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ดังที่ ชส สันตสมบัติ (2540, หน้า 234) กล่าวว่า วัฒนธรรมและสังคมเป็นของคู่กันและไปด้วยกัน หากสังคมเปลี่ยนวัฒนธรรมก็เปลี่ยน หรือถ้าวัฒนธรรมเปลี่ยนสังคมก็เปลี่ยน การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นเรื่องปกติของสังคมมนุษย์ สังคมและวัฒนธรรมของทุกสังคม

ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถหยุดยั้งได้ ดังที่ เฮราคลิตัส ปรัชญาเมธีชาวกรีกได้เคยกล่าวไว้เมื่อ 2,000 กว่าปีมาแล้วว่า เราไม่สามารถจุ่มเท้าลงในสายน้ำเดียวกันได้ถึงสองครั้ง ทุกครั้งเมื่อหวนกลับมาสายน้ำก็เปลี่ยนแปลงไปแล้ว สายน้ำไม่มีวันไหลกลับ เวลาไม่มีวันหวนคืน การเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสัจธรรมที่เที่ยงแท้ของชีวิตและธรรมชาติเช่นเดียวกับสังคมและวัฒนธรรม ก็ย่อมปรับเปลี่ยน เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลาเช่นกัน

คำจำกัดความของ “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความแตกต่างในพฤติกรรมทางสังคมหรือในความสัมพันธ์ทางสังคมในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ความสัมพันธ์นั้นย่อมถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามมา เพราะว่าตามปกติแล้วเราจะไม่กระทำการต่าง ๆ กับคนที่เราไม่รู้จักหรือไม่มีความสัมพันธ์ด้วย ฉะนั้นพฤติกรรมทางสังคมหรือการกระทำทางสังคมจึงมักจะเป็นไปหรือคล้อยตามความสัมพันธ์ทางสังคมที่แต่ละฝ่ายมีอยู่ต่อการในการรวมกลุ่มหรืออยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์นั้น คนแต่ละคนย่อมมีสถานภาพ และบทบาทซึ่งเป็นพฤติกรรมตามสถานภาพ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางสังคมเกิดขึ้นก็อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในสถานภาพและบทบาทของแต่ละคนได้ (สนธิ สมัครการ, 2546, หน้า 4-7)

ส่วนคำจำกัดความของ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” เป็นการเปลี่ยนแปลงระเบียบแบบแผนธรรมเนียมประเพณี หรือแนวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลมากกว่าอย่างอื่น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับทางเลือกปฏิบัติของคนในสังคม ความแตกต่างระหว่างพฤติกรรมในอุดมคติและที่ปฏิบัติกันจริง ๆ ย่อมปรากฏให้เห็นได้ชัดในการเลือกปฏิบัติของคนในสังคม (ผองจิตต์ อธิคมนันท์, 2543, หน้า 27) แต่โดยที่การปฏิบัติจริงกลับมีแนวโน้มที่จะรับเอาวัตถุนิยมหรือแห่งเล็งค่านิยมในทางเศรษฐกิจมากกว่า เมื่อการปฏิบัติมีแนวโน้มที่แยกออกจากด้านอุดมคติมากขึ้น วัฒนธรรมยังเปลี่ยนแปลงมากขึ้นไปอีก ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจหรือทางอุดมคติแม้จะเป็นเรื่องที่เห็นได้ยากแต่ก็มีผลลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมาก (สนธิ สมัครการ, 2546, หน้า 5) เพราะเมื่อใดก็ตามที่ความคิดของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อนั้นย่อมมีการเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่เป็นมรดกประเพณีในระดับบุคคล ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงทางมรดกวัฒนธรรมในระดับชุมชนหรือสังคม เนื่องจากวัฒนธรรมที่แท้จริงนั้นเป็นการเลือกปฏิบัติของคนในระดับครอบครัวแล้วส่งผลเป็นภาพรวมในระดับสังคม

บรรพต วีระชัย (2532, หน้า 36) ได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจุดเริ่มต้นการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม สรุปได้ว่าการให้และการรับวัฒนธรรมนั้นมักจะเกิดขึ้นโดยการไม่ตั้งใจ ไม่รู้ตัว ไม่มีการบีบบังคับ หรือไม่มีข้อกำหนดใด ๆ อย่างแน่ชัด โดยจะมีลักษณะเป็นการเรียนรู้โดยจิตใต้สำนึกทั้งผู้ให้และผู้รับทางวัฒนธรรม

ต่างก็พยายามที่จะปรับตัวหรือทำตนให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมในขณะนั้น ในระยะเวลาต่อมา ย่อมจะมีการผสมผสานกลมกลืนกันขึ้น เพราะต่างฝ่ายต่างก็พยายามที่จะปรับตัวเข้าหากัน

สรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จัดเป็นกระบวนการที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัยและทุกสังคม หากจะแตกต่างกันไปบ้างในเรื่องวิธีการและลักษณะของการเปลี่ยนแปลง สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในอดีตนั้นเป็นไปอย่างช้า ๆ เนื่องจากการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ยังมีน้อย และระบบการสื่อสารคมนาคมยังไม่ค่อยพัฒนา ก้าวหน้าเท่ากับปัจจุบัน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจึงเป็นไปค่อนข้างยาก แต่เมื่อเทคโนโลยีและสารสนเทศของทุกสังคมมีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีอัตราการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นค่อนข้างรวดเร็ว และเกิดขึ้นตลอดเวลา

ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

1. ขบวนการทางจิตวิทยา

การรับรู้ (Perceiving) แบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ การรับรู้โดยไม่รู้ตัว (Subliminal perception) ได้แก่ การที่คนเรารับความรู้สึกสลับกันและแสดงพฤติกรรมใกล้เคียงกัน โดยไม่รู้ตัว เช่น ความรู้สึกประทับใจของผู้ฟังที่มีต่อผู้กล่าวสุนทรพจน์ การแสดงออกบนใบหน้าที่แสดงถึงความสนใจ ความโกรธ ความเกลียด ฯลฯ ถ้าเข้าใจสังคมและวิถีชีวิตของคนในสังคมก็จะเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมพื้นฐานได้โดยอัตโนมัติ การเปลี่ยนแปลงนี้มีสาเหตุมาจากภายนอก เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมและเป็นปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอีกประเภทหนึ่งคือ การรับรู้ถึงรู้ตัว ได้แก่ การรับรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวมนุษย์ โดยรู้ตัวว่าอะไรเป็นอะไรแต่ก็ไม่ได้แสดงออกเปิดเผยถึงการรับรู้ นั้นทั้งนี้เพราะไม่ใส่ใจเท่าใดนัก มีผลทำให้เกิดข้อมูลเพื่อปรับเปลี่ยนในพฤติกรรมต่าง ๆ ได้

2. ประสบการณ์ที่ผ่านมาจนลืมไปแล้ว

บางครั้งเราได้ผ่านประสบการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งมานานแล้วจนลืมนึกถึง แต่จะมีผลต่อพฤติกรรมของเรา เมื่อถึงเวลาหนึ่งก็อาจแสดงออกมาโดยคิดว่ามันคือพฤติกรรมที่เพิ่งเกิดขึ้น แท้ที่จริงแล้วเป็นพฤติกรรมที่รับมาจากสถานการณ์ในอดีต ในบางครั้งเราก็ตกเลยมารูปแบบพฤติกรรมทางสังคมมาเป็นของตนและมักจะลืมไปว่าเป็นส่วนหนึ่งที่รับมาจากผู้อื่น ประสบการณ์ในอดีตที่คิดว่าลืมเหล่านี้อาจจะถูกนำไปเป็นแบบอย่างของพฤติกรรมใหม่ ๆ และการเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมโดยได้มีการนำมาดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัยเพื่อความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ และสภาพแวดล้อมทำให้เกิดมีพฤติกรรมปรับปรุงมาใช้ในสังคมหลากหลายมากขึ้น

3. การเรียนรู้

การเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์แวดล้อมเป็นมูลเหตุเบื้องต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ซึ่งอาจจะไม่ตั้งใจที่จะเรียนรู้รูปแบบของวัฒนธรรมของผู้อื่นแต่ก็มักจะปฏิบัติตามเงื่อนไขของสังคมด้วยการเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ และประพฤติปฏิบัติตาม การปฏิบัติซ้ำ ๆ การสังเกตการณ์ และการเรียนหรือศึกษาโดยตรงเป็นที่มาของการเรียนรู้สังคมและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

4. การเปลี่ยนแปลงนิสัย กิจวัตร หรือพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ

มนุษย์จะมีการศึกษา เปลี่ยนแปลง และพัฒนาพฤติกรรมกิจวัตรและนิสัยโดยไม่รู้ตัวอยู่ทุกเวลาในที่ นั่นคือได้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้นแล้ว บางครั้งบุคคลอาจจะรู้ตัวและจงใจยกเลิกรูปแบบพฤติกรรมเก่า ๆ ก็ได้ ทั้งนี้เนื่องจากการเบื่อความซ้ำซากจำเจ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งสองรูปแบบจะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ

5. การเลียนแบบ

มนุษย์จะมีการเลียนแบบกันอย่างไม่ตั้งใจอยู่เสมอ เช่น การเลียนแบบท่าทาง สำนวน การพูด การแต่งกาย ฯลฯ ซึ่งอาจเกิดขึ้น โดยไม่ได้มีการเรียนรู้แบบอย่างมาก่อน การเลียนแบบเป็นเรื่องของบุคคลและกลุ่ม เป็นการรับเอาวัฒนธรรมใหม่มาใช้ เป็นการยอมรับหรือเป็นการสร้างสิ่งใหม่ ๆ หรือเป็นการหิวยึดวัฒนธรรมที่แพร่กระจายจากต่างถิ่นมาใช้ โดยนำมาดัดแปลงให้เข้ากับวัฒนธรรมของตนจนเกิดเป็นวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ขึ้น

6. ความคิดเห็น

เป็นข้อสันนิษฐานหรือขบวนการเสนอความคิดเห็น และการเปรียบเทียบเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้ผู้อื่นฟัง การใช้ความรู้สึกส่วนตัวตัดสินเหตุการณ์และผู้อื่น โดยที่ไม่ได้เกิดจากการเรียนรู้ถึงความจริงและประสบการณ์ที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ เพียงพอ หรือเป็นการเสนอความคิดเห็นต่อสาธารณะซึ่งทำให้ผู้อื่นติดตาม คล้อยตาม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ ความเชื่อ ความรู้ และค่านิยมของผู้อื่นได้

7. การโยกย้ายถิ่น

เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงได้ การโยกย้ายที่อยู่อาศัยไปในแหล่งใหม่ ต้องมีการปรับตัวเพื่อให้มีความสอดคล้องเข้ากันได้กับสถานที่ใหม่ และกลุ่มคนใหม่ที่บุคคลย้ายเข้าไปอยู่ด้วย การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมจะเกิดขึ้นเพื่อให้คนกลุ่มใหม่ยอมรับเข้าพวก และจะมีผลให้วัฒนธรรมของผู้ที่ย้ายมาใหม่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปทีละน้อยจนเป็นที่สังเกตเห็นได้ในที่สุด

8. สภาพะจืดไร้สำนึก

สภาพะจืดไร้สำนึกจะบงการพฤติกรรมโดยอัตโนมัติ สภาพการณ์เช่นนี้เกิดจากความเคยชินในกฎระเบียบต่าง ๆ ของสังคมที่ฝังใจมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก จึงมักกระทำการใด ๆ โดยอัตโนมัติและไม่รู้ตัว นอกจากนี้ ความต้องการการยอมรับจากผู้อื่นจึงต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามผู้อื่น ซึ่งจะเกิดขึ้นในตัวของคนเองโดยไม่รู้ตัวและเป็นกลไกที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคมในเชิงนามธรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐานและวัฒนธรรมพื้นฐานต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองนี้จะเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับอัตราความแข็งแรงหรืออ่อนแอของวัฒนธรรมนั้น ๆ ค่านิยมของประชาชนนั้นเปลี่ยนยากมากต้องอาศัยระยะเวลายาวนานเพราะบุคคลได้สั่งสมค่านิยมของตนเป็นเวลานานมาก่อน การเปลี่ยนแปลงแบบไม่รู้ตัวเป็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของบุคคลซึ่งค่อยๆ เปลี่ยนไปทีละน้อย

9. การสร้างความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคม

ความรู้สึกร่วมและความผูกพันทางสังคมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้นได้ เพราะพฤติกรรมของกลุ่มสังคมที่มีการรับอารมณ์และแสดงออกทางอารมณ์ร่วมกัน เช่น การเชียร์กีฬา การเดินขบวนประท้วง ฯลฯ กลุ่มคนที่ร่วมในเหตุการณ์เดียวกันจะมีการแสดงออกถึงการยอมรับอารมณ์และความรู้สึกของกันและกัน ความรู้สึกร่วมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมได้ง่ายและรวดเร็ว (นิยพรณ วรณศิริ, 2540, หน้า 274-277)

รูปแบบและองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1. ทักษะคือเป็นตัวกำหนดบุคลิกและท่าทางในการแสดงออกของบุคคล ทักษะที่ก่อตัวในบุคคลในช่วงเวลาอันยาวนานและติดฝังแน่น ยากต่อการถอดถอนเปลี่ยนแปลง แต่ก็สามารถจะถูกเปลี่ยนแปลงได้ ซึ่งจะง่ายหรือยาก ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับตัวแปรร่วมหลาย ๆ อย่าง เช่น กระบวนการปลูกฝังวัฒนธรรม กลุ่มบุคคลที่สังกัดผู้นำกลุ่มวัฒนธรรมที่นำมาสาธิต เป็นต้น อย่างไรก็ตามการอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทักษะของบุคคลมาก เนื่องจากมนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มและพึ่งพาอาศัยกัน ฉะนั้นการปรับตัวให้คล้อยตามกลุ่มคือการอยู่รอด

2. ค่านิยม เป็นส่วนประกอบสำคัญทางสังคม บางสังคมบุคคลให้คุณค่ากับเงินตราสูงมาก บางสังคมให้คุณค่ากับโลหะธาตุที่หายาก เช่น ทองคำ เป็นต้น บางสังคมนำศีลธรรมและความสวยงามมาเป็นค่านิยมหลัก และผลประโยชน์มาเป็นค่านิยมรอง ค่านิยมเป็นองค์ประกอบของวัฒนธรรมจึงไม่มีกฎเกณฑ์กำหนดท่าทีและทิศทางของพฤติกรรมของกลุ่ม เพราะฉะนั้นในการเปลี่ยนแปลงค่านิยมก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในสังคมด้วย

3. บรรทัดฐานและพันธะทางสังคม คือ แนวทางที่สังคมวางไว้ให้สมาชิกในสังคมประพฤติปฏิบัติในแนวเดียวกัน เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม บรรทัดฐานและพันธะทางสังคมมีความคล้ายคลึงกัน แต่พันธะทางสังคมไม่ได้เกิดมาจากบรรทัดฐานแต่เกิดจากความผูกพันทางสังคมและทำให้อันดีต่อกัน ซึ่งเป็นข้อบังคับทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นโดยคนทั่วไป ด้วยเหตุผลและสถานการณ์ต่าง ๆ บางครั้งก็มีข้อยกเว้นไม่ปฏิบัติก็ได้ เช่น การให้สิ่งของกัน ผู้รับต้องให้สิ่งของกลับเป็นการตอบแทน บางครั้งอาจไม่มีสิ่งของตอบแทนกลับก็ได้ หากไม่มีการลงโทษทางสังคมที่รุนแรงกฎพันธะนี้สามารถเปลี่ยนแปลงได้ง่ายซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และกฎนี้จะส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เนื่องจากปฏิบัติตามพันธะทางสังคมทำให้คนคบหากันง่าย และนำไปสู่การทำตามกันและคิดตามกัน

ส่วนบรรทัดฐานนั้นเป็นผลมาจากความคิดแนวเดียวกันของคนในสังคมที่ได้พัฒนามาเป็นกฎระเบียบให้คนปฏิบัติตามได้ด้วยความเคยชิน บรรทัดฐานเป็นกฎสังคมที่แน่นอนและเป็นโครงสร้างของวัฒนธรรมซึ่งอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย ปกติใช้เวลายาวนานในการเกิดการเปลี่ยนแปลงและยกเลิก การลงโทษผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานจะเห็นได้เด่นชัดแต่ไม่เป็นทางการ (นิยพรรณ วรณศิริ, 2540, หน้า 277-279)

แนวคิดเกี่ยวกับนวัตกรรม

นิยพรรณ วรณศิริ (2540, หน้า 290) ได้สรุปความหมายของ นวัตกรรมว่า นวัตกรรมเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ที่เข้ามาแทนที่ของเก่าที่มีอยู่ในสังคม ในรูปสิ่งของและสิ่งประดิษฐ์ที่ผลิตโดยเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นส่วนใหญ่ ที่จริงแล้วสิ่งที่เราเห็นได้คือตัวแทนของความคิดเท่านั้นเอง นวัตกรรมจะเป็นการเพิ่มขึ้นทางความคิดไม่ใช่จำนวน

ปัจจัยในการรับนวัตกรรม

นวัตกรรมเป็นโครงสร้างที่สำคัญในกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม มนุษย์จะรับนวัตกรรมหรือไม่และรับในลักษณะใด ช้าหรือเร็วเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับคนและวิธีการ

1.1 เพศ ผู้ชายสามารถทำความเข้าใจกับคนต่างวัฒนธรรมได้ดีกว่าผู้หญิง เพราะมีความกล้าเสี่ยงมากกว่าผู้หญิง

1.2 อายุ คนอายุน้อยจะรับนวัตกรรมได้ง่ายกว่าคนอายุมาก เนื่องจากเด็กหนุ่มสาวมักจะกล้าแสดงออกหรือมีพฤติกรรมแปลก ๆ มากกว่าผู้ใหญ่และผู้ใหญ่ได้รับการอบรมบ่มนิสัย

ให้อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมเดิมมาในช่วงระยะเวลายาวนานกว่าเด็ก และมักยึดติดกับค่านิยมเดิมอย่างเหนียวแน่นด้วยความเคยชิน จึงมักจะไม่นิยมรับสิ่งแปลกใหม่

1.3 การศึกษา ผู้ที่มีการศึกษามักจะเป็นผู้ที่มีใจเปิดกว้าง ยอมรับผู้อื่นได้ง่ายกว่าผู้ที่มีการศึกษาน้อย อีกประการหนึ่งการศึกษาส่งเสริมให้คนมีประสบการณ์กับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างมาก และตัวของการศึกษาก็เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ด้วยอย่างหนึ่ง การศึกษาจึงสอนให้คนมีเหตุผล เข้าใจและยอมรับสิ่งแปลกใหม่ได้ง่าย

1.4 องค์การเผยแพร่วัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงานรัฐบาลและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงสังคม มีความสามารถ มีการวางแผน และมีวิธีการที่ดีเห็นถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งพร้อมที่จะรับผิดชอบและแก้ไขเหตุการณ์ที่เป็นผลมาจากการรับวัฒนธรรมมาใช้เสมอ

1.5 ผู้นำสาธิตวัฒนธรรม เป็นตัวแปรที่สำคัญมากถ้าผู้นำการใช้นวัตกรรมใหม่ๆ มีมนุษยสัมพันธ์ มีศิลปะ มีความมั่นใจในตนเอง มีเสน่ห์ดึงดูดใจ มีความรับผิดชอบ ฯลฯ ย่อมทำให้ผู้ตามมีความกระตือรือร้นที่จะทำตามผู้นำ เพราะมีความรู้สึกยอมรับผู้นำเป็นพื้นฐาน นอกจากนั้นยังต้องเป็นคนที่มีชื่อเสียง มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่าผู้รับวัฒนธรรมด้วย

1.6 วิธีการเผยแพร่วัฒนธรรม ปัจจัยข้อนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และศิลปะของผู้นำในการสาธิตวัฒนธรรม โดยปกติแล้วมีวิธีการมากมายหลายอย่างในการนำวัฒนธรรมมาแนะนำให้คนในสังคมได้รู้จัก วิธีที่ดีที่สุดขึ้นอยู่กับศิลปะ และพรสวรรค์ของผู้นำในการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง

1.7 ตัวนวัตกรรม ได้แก่ สิ่งของและวิธีการใหม่ ๆ ต้องไม่ยุ่งยากมากเกินไป มีประโยชน์มากกว่าสิ่งของและพฤติกรรมเก่า ๆ ไม่แพงเกินกว่าผู้รับมาใช้จะสามารถซื้อหาได้ และต้องไม่ลบถ่วงสถาบันเก่า ๆ อย่างกะทันหัน

1.8 ความบ่อยครั้งในการสาธิต ในระยะแรก ๆ นั้นคนในสังคมจะมีการต่อต้านสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ เสมอ ต่อเมื่อได้รู้ได้เห็นจนชินแล้วมักจะยอมรับไปโดยไม่รู้ตัว จึงต้องใช้วิธีการสาธิตบ่อยครั้งจนก่อให้เกิดการรับวัฒนธรรมได้ดี

1.9 ระยะทางและการคมนาคมระหว่างเมืองและท้องถิ่นที่อยู่อาศัย ผู้ที่อยู่ใกล้เมืองจะมีโอกาสได้รู้เห็นนวัตกรรมใหม่ ๆ มากกว่าผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่นห่างไกลเสมอ นอกจากการคมนาคมขนส่งที่สะดวก ก็มีผลส่งเสริมให้คนมีประสบการณ์กับตัวเมืองบ่อย ๆ การรับวัฒนธรรมก็จะมีความง่ายขึ้น

1.10 ความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนฝูง บุคคลบางคนอาจจะไม่มีความเป็นตัวของตัวเองมากนัก มักจะทำอะไรตามเพื่อนฝูงอยู่เสมอ ถ้าความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนดี จะสนับสนุนให้เกิด

การชักนำให้กระทำในสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ หรือการใช้ของสิ่งแปลกใหม่ได้ง่าย แต่ถ้าความสัมพันธ์ไม่ดีบุคคลจะมีความรู้สึกต่อต้านเพื่อน ซึ่งมีผลไปถึงการต่อต้านพฤติกรรมและสิ่งของใหม่ ๆ ของเพื่อนด้วย

1.11 ความรู้สึกเปรียบเทียบ เป็นลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคล บุคคลใดมีนิสัยชอบเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นมักจะรับนวัตกรรมได้ง่าย เนื่องจากพยายามทำให้เหมือนบุคคลที่ตนชอบ ถ้าบุคคลนั้นมีพฤติกรรมใหม่ ๆ หรือใช้สิ่งของใหม่ ๆ ก็อยากทำตามบ้าง อีกประการหนึ่งคือบุคคลที่ชอบเปรียบเทียบในความ “มี” และ “ไม่มี” กับผู้อื่นอยู่เสมอก็มักจะชอบแข่งขันที่จะมีให้มากและแปลกกว่าผู้อื่นอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดมีนวัตกรรมแปลกใหม่ขึ้น

2. ปัจจัยเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์หรือตัวนวัตกรรม

การยอมรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับการปัจจัยทางด้านสิ่งประดิษฐ์หรือตัวของนวัตกรรมด้วย ได้แก่

2.1 บุคคลจะต้องเห็นประโยชน์อันมากมายของสิ่งประดิษฐ์เสียก่อน และสามารถนำไปใช้ได้หลายทาง

2.2 การประดิษฐ์ไม่ยุ่งยากซับซ้อน

2.3 สิ่งประดิษฐ์สามารถพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม ไม่ติดตันอยู่เท่าเดิมและนำไปสู่การพัฒนาเทคนิคใหม่ ๆ ขึ้นไปได้เรื่อย ๆ

2.4 นวัตกรรมจะต้องไม่ทำให้ค่านิยมและบรรทัดฐานของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิง หรือไม่ทำลายโครงสร้างเดิมของสังคม

2.5 การรับมาใช้ต้องไม่เสียเงินทองมากเกินไป ไม่ต้องลงทุนลงแรงมากนัก ราคาไม่แพงเกินไป

2.6 ให้ความสะดวกสบายแก่คนมากกว่าสิ่งเดิมที่เคยมีเคยใช้

2.7 มีการแนะนำบ่อย ๆ และหลาย ๆ ครั้งในช่วงระยะยาวนานพอสมควร

2.8 จุดความสนใจแก่กลุ่มบุคคลมากกว่าส่วนบุคคล

แนวคิดเกี่ยวกับความทันสมัย

งามพิศ สัตย์สงวน (2543, หน้า 228) กล่าวว่า ความทันสมัยเป็นกระบวนการที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมกำลังพัฒนามากยิ่งขึ้น กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อสังคมกำลังพัฒนาเริ่มเอาวัฒนธรรมทั้งทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุของสังคมอุตสาหกรรมมาใช้ วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ ได้แก่ เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการเกษตร สื่อสาร การแพทย์ อุตสาหกรรม แบบแผนการเลือกคู่ การแต่งงาน ระบบราชการ และสิ่งอื่นอีกมาก เมื่อนำมาใช้แล้วทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมกำลังพัฒนา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมักจะไม่น่าราบรื่น เกิดอย่างต่อเนื่อง

หลายอย่างและหลายระดับ ทำให้มีผลกระทบต่อสถาบันทุกสถาบัน ชุมชนทุกแห่ง และมีผลกระทบต่อชีวิตทุกด้านของสมาชิกในสังคมกำลังพัฒนา

ความทันสมัยเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีขอบเขตกว้างขวาง รวมเอาปรากฏการณ์ต่อไปนี้ไว้ด้วยกันคือ การอุตสาหกรรม การเป็นเมือง และระบบราชการ

1. การเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization)

การเป็นอุตสาหกรรม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงจากสังคมหรือชุมชนเกษตรกรรมไปสู่การเป็นสังคมหรือชุมชนอุตสาหกรรม เพราะการใช้เทคโนโลยีแบบเครื่องจักรต่าง ๆ ทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้นอย่างมากมาในเวลานับร้อยปี ลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของสังคมอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อป้อนตลาดการค้าขนาดใหญ่ โดยใช้แรงงานที่ชำนาญเฉพาะอย่างและมีการพัฒนาระบบโรงงานมากมายหลายประเภท ชุมชนต่าง ๆ ในสังคมไทยจำนวนหนึ่งอยู่ในกระบวนการกลายเป็นอุตสาหกรรมเพราะนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิตในโรงงานประเภทต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทอย่างมากและหลีกเลี่ยงไม่ได้

2. การเป็นเมือง (Urbanization)

การเป็นเมือง หมายถึง สัดส่วนของประชากรที่ตั้งถิ่นฐานในเมืองเพิ่มมากขึ้น เขตเมืองเป็นเขตตั้งถิ่นฐานที่มีขนาดใหญ่ มีความหนาแน่นของประชากรสูง มีวัฒนธรรมย่อยมากมาย ประชากรในเมืองมีความแตกต่างกัน ไม่รู้จักกันเป็นส่วนตัว มีความสัมพันธ์แบบทางการ มีการจำแนกความแตกต่างและมีความชำนาญเฉพาะอย่างมากขึ้น ที่อยู่และที่ทำงานของคนเมืองมักแยกกัน การควบคุมทางสังคมมักเป็นทางการ โดยทั่วไปสังคมต่าง ๆ มักใช้จำนวนประชากรเป็นตัวกำหนดเขตเมือง ระดับต่ำสุดของประชากรในเมืองมี 2,000-5,000 คน

เมืองประเภทหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะเด่นของประเทศกำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทยคือเมืองเอกนคร (Primate city) ซึ่งหมายความว่าเมืองที่ใหญ่ที่สุดของประเทศ ใหญ่กว่าเมืองรอง ๆ ลงมาหลายสิบเท่าตัว เช่น กรุงเทพฯ ใหญ่กว่าเมืองเชียงใหม่มากกว่า 30 เท่าตัว สำหรับสังคมไทยเมืองเอกนคร คือกรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางของเศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษา ศาสนา และเกือบทุกด้าน เมื่อกรุงเทพฯ ติดต่อกับชุมชนชนบทไปเรื่อย ๆ ปรากฏว่าจะมีผลกระทบต่อหมู่บ้านในชนบทอย่างมาก

3. ระบบราชการ (Bureaucracy)

ระบบราชการ หมายถึง โครงสร้างทางสังคมที่มีการจัดระเบียบสูงต่าง ๆ กัน ทั้งนี้เพื่อบริหารองค์กรขนาดใหญ่อย่างมีเหตุผลและมีประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพขององค์กรจะมีมากที่สุดเมื่อผู้มีอำนาจหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ มีบทบาทที่ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจนถึงหน้าที่ความรับผิดชอบต่าง ๆ เพื่อตัดสินใจ ที่ขึ้นอยู่กับความรู้ทางเทคนิค มีวินัยเป็นกฎเกณฑ์ข้อบังคับ รับคน

เข้ามาทำงานในองค์กรตามความสามารถ มีระบบการควบคุมการให้เงินเดือนและการเลื่อนขั้น รวมทั้งการลงโทษด้วย

ปัจจุบันระบบราชการมีบทบาทสำคัญมากในทุกสังคม เพราะเป็นระบบที่กำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อประชากรทุกคนในสังคมไทย นโยบายสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลไทยคือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น มีผลกระทบต่อชนบทไทยอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมและความเชื่อ

พิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ

ประเพณีหรือพิธีกรรมการทำศพ จัดเป็นพิธีกรรมแบบหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต (Rites of the life cycle) หรือพิธีกรรมการเปลี่ยนแปลงสถานภาพ (Rites of passage) ประเภทหนึ่งเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบุคคลหนึ่งตามลักษณะทางกายภาพ คือ จากมีชีวิตเป็น ไม่มีชีวิต และเป็นการครบกำหนดหรือเป็นจุดสิ้นสุดของวงจรชีวิตบุคคลผู้หนึ่งเป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ เข้าทำนองไปไม่กลับ กลับไม่คืน พื้นไม่มี ดังนั้น คนในสังคมจึงมักให้ความสำคัญกับประเพณีงานศพเป็นพิเศษ ไม่ว่าจะเป็นในสังคมใด ๆ

ปราณี วงษ์เทศ (2538, หน้า 232) กล่าวถึง พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับศพนั้นกล่าวกันว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นสากลของมนุษย์ทั่วโลก เพราะมนุษย์มีการปลงศพด้วยวิธีการต่าง ๆ ตั้งแต่การฝัง เผา รมควัน อบน้ำยา ดอง ปลอ่ยให้เน่าหรือทิ้งไว้เฉย ๆ ปังจยอื่น ๆ ทางสังคม วัฒนธรรม เช่น เพศ สถานภาพ อายุ ตำแหน่ง ลักษณะการตาย รวมทั้งสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคมที่ทำให้มีพิธีกรรมแตกต่างกันไป

เสฐียร โกเศศ (2539, หน้า 16) กล่าวถึง สาเหตุของการทำศพไว้ว่า ประการแรกเพื่อจะทำพิธีเช่นไหว้เพื่อจะอุทิศให้แก่ผู้ตาย ประการที่สอง คือ เป็นพิธีปัดรังควานป้องกันสิ่งชั่วร้าย มารบกวนคนในชุมชน ส่วนประการสุดท้าย คือ เพื่อที่จะได้ทำพิธีทางศาสนาเป็นการอุทิศบุญกุศลให้กับผู้ตาย ถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย

อภิธาน สมใจ (2541, หน้า 16-18) กล่าวว่า พิธีศพถือว่ามีสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่างานพิธีประเภทอื่น ๆ เนื่องจากร่างกายศพเป็นการสร้างโอกาสหรือเปิดเวทีการแสดงกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อบรรลุเป้าหมาย 5 ประการคือ

1. งานศพเป็นเวทีพิธีกรรม เพื่อป่าวประกาศข่าวสารยืนยันการขาดสูญตัวตนของผู้ตาย อันประกอบไปด้วยคุณสมบัติทางสรีระและคุณสมบัติทางสังคม คือ หมดสมาชิกภาพขาดจากกลุ่มสังคมที่เป็นอยู่จริง ด้านการกระทำหรือการแสดงตนทางสังคม งานศพเป็นเวทียืนยัน

การสิ้นตัวตนในชีวิตนี้จากคนเป็นสู่คนตาย แล้วกลายเป็นชีวิตอื่นตามความเชื่อแห่งลัทธิตน

2. พิธีกรรมงานศพ เป็นเวทียืนยันสภาพทางสังคมของคนเป็นว่าคนมีชีวิตปกติจะเป็นอยู่อย่างเดิมหรือจะต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันภายในภายนอกกลุ่มภายหลังมีคนตาย งานศพจึงมีความสำคัญต่อสังคมในชุมชนสองด้าน คือ เป็นเวทีที่ใช้ยืนยันสถานภาพของทั้งคนเป็นและคนตายพร้อม ๆ กัน

ในการแสดงตัวตนเพื่อการยืนยันสถานภาพของคนเป็นแต่ละคนในงานศพนั้นจะมีมากน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนผู้นั้นกับผู้ตาย กับครอบครัว กลุ่มเครือญาติของผู้ตายกับเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เพื่อนร่วมชุมชน ผู้คนในชุมชนใกล้เคียง ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ดังนั้น เราจะสามารถพบสถานภาพ ตำแหน่ง บทบาท ความมั่งคั่ง หรือหน้าตาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การบริหารของคนเป็นคนนั้น ๆ กลุ่มนั้น ๆ หรือสถาบันนั้น ๆ ในบรรยากาศงานศพ และกิจกรรมพิธีกรรมอื่น ๆ ที่จัดให้มีขึ้นเพื่อชีวิตหลังความตาย ในโอกาสเช่นนี้คนเป็นจะได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในกลุ่มเครือญาติ เพื่อนฝูง คนต่างรุ่นต่างเพศวัย นำไปสู่การสานต่อความสัมพันธ์เชิงบวกและจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ว่าทางด้านเงินทอง อำนาจ อารมณ์ จิตใจ และข่าวสารความรู้

3. พิธีศพและพิธีกรรมเพื่อคนตาย เป็นการยืนยันคุณค่าความมีอยู่เป็นอยู่ของชีวิตนี้ของชีวิตอื่น และของวิถีชีวิตวัฒนธรรมประจำถิ่น

4. ในด้านกฎหมาย งานศพเป็นพิธีกรรมที่ยืนยันการหมดสภาพทางนิติบุคคลของผู้ตาย และยืนยันสภาพทางกฎหมายของคนเป็นอีกด้วย อาทิ การเป็นม่าย การกำพร้าพ่อแม่ และการสืบทอดมรดก ซึ่งปกติแล้วสถานภาพตามกฎหมายของบุคคลจะต้องเปลี่ยนไปทันทีที่ถูกระบุประกาศโดยพิธีกรรมงานศพแล้ว

5. งานศพเป็นทั้งวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมก็มีแบบแผนวิธีการ ผู้คนต้องทำตามและเป็นวัฒนธรรมจุดมุ่งหมายปลายทาง เพื่อบรรลุเป้าหมายทางสังคม

ชนากิต (2539, หน้า 203) ได้กล่าวว่า การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาสำหรับมนุษย์ทุกรูปทุกนามโดยเท่าเทียมกัน ดังมีคำกล่าวว่า “มรณัง อนดีโต” คือ เราจะล่วงพ้นการตายไปไม่ได้ ธรรมชาติของน้ำคือความเหลว ธรรมชาติของคนคือความตาย แม้ว่าความตายจะเป็นสิ่งที่มนุษย์เกรงกลัวกันมากแต่ก็ไม่เคยมีใครหลีกเลี่ยงหนีพ้นได้ มีคนเป็นจำนวนมากพยายามคิดค้นหาตัวยา หรือหนทางที่จะให้มีชีวิตอยู่อมตะแต่ยังไม่เคยมีใครประสบความสำเร็จ ฉะนั้นเมื่อมนุษย์ทุกคนมีการตายเป็นของคู่กับการเกิดจึงไม่ควรเกรงกลัวกับการตายจนเกินเหตุ แต่สิ่งที่ควรคำนึงคือการกระทำเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ควรพิจารณาว่าเราได้ประกอบคุณงามความดีและสร้างบุญกุศลเอาไว้มากน้อยแค่ไหนในช่วงที่มีโอกาสเหลืออยู่

ปราณี วงษ์เทศ (2538, หน้า 42) ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยว่า การตายทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังตายแล้วของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเซ่นในหลุมฝังศพ บางศพก็มีเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะของผู้ตายในชุมชนนั้นด้วย

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่พิธีบอกทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศล จนกระทั่งถึงพิธีเผาศพ และวิธีการเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั้งโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณ เป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปัดรังควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่งเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาทีหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดการศพมากนัก แต่จะมีบทบาทในการให้คำอธิบายตีความหมาย ความเชื่อในเรื่องบาปบุญคุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายเสวยสุขในปรโลกมากที่สุด

พระมหาพิรเดช จิตเดโช (2545, หน้า 40) ได้กล่าวว่า เกิดและตายเป็นของคู่กัน เกิดเป็นเบื้องต้นตายเป็นเบื้องปลายแห่งชีวิตของคนเรา เพราะฉะนั้นเกิดและตายจึงต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ถือเหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นตอนสำคัญเพราะเป็นจุดเบื้องต้นและจุดเบื้องปลายของชีวิต ต้องประกอบพิธีกรรมตามประเพณีเพื่อประโยชน์แห่งความสุขในโลกนี้และโลกหน้าว่าเฉพาะตอนเกิดแม้มีเรื่องต้องทำตามประเพณีแต่ก็น้อยกว่าตอนตาย ซึ่งในปัจจุบันได้เสื่อมคลายการยึดถือและค่อย ๆ หมดไปเปลี่ยนเป็นความคิดเห็นและความเชื่ออย่างสมัยใหม่ ซึ่งเป็นไปตามความรู้และความเจริญของวิชาการสมัยใหม่ พิธีเหล่านี้เมื่อทำสืบๆ กันมาเกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้นซึ่งมีทุกชาติทุกภาษา ว่าด้วยเจตนาที่กระทำจะลงรอยเดียวกันคือ เพื่อความสุขความเจริญแต่ถ้าด้วยรายละเอียดจะมีต่างกันบ้างคล้ายกันบ้าง ทั้งนี้เนื่องมาจากวัฒนธรรมและสภาพสังคมขึ้นชื่อว่าประเพณีหรือไม่ว่าสิ่งใดย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ถ้าประเพณีอยู่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลงจะมีลักษณะรัดตัวในที่สุดก็ต้องสูญไปไม่ช้าก็เร็ว การประเพณีสืบต่อกันมานานและด้วยความเจริญในการคิดอ่านทำให้การสืบต่อประเพณีถูกดัดแปลงแก้ไขไปตามกาลเทศะ

จนประเพณีบางอย่างที่มีอยู่เปลี่ยนรูปไปมองไม่เห็นของเดิม หรือบางสิ่งจะยังคงรูปเดิมอยู่ แต่มองไม่เห็นเหตุที่จำต้องหาเหตุผลเอาใหม่ให้เหมาะสมกับศาสนาที่เชื่อถือ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายและการปลงศพแบบต่าง ๆ

ปลงศพ หมายความว่า การปลดเปลื้องภาระที่แบกไว้ในเรื่องศพให้เสร็จธุระไป เพราะฉะนั้นการปลงศพจึงไม่ใช่เป็นการเผอย่างเดียว จะฝังหรือจะทำด้วยวิธีการใดก็เรียกว่า ปลงศพทั้งหมด ชุมชนโบราณแต่ละชุมชนต่างก็มีการปลงศพแตกต่างกันไปตามแต่คตินิยม ลัทธิ และประเพณีที่กำหนดเอาไว้ แต่เดิมเมื่อคนในชุมชนตายไปวิธีการทำศพที่ง่ายที่สุดก็คือ ทิ้งศพ แล้วอพยพหนีไปตั้งชุมชนในบริเวณอื่น เช่น พวกชาวกูโนในแหลมมลายู พวกดาลที่อาศัยอยู่ในทวีปเอเชียตอนกลาง และในไซบีเรีย เป็นต้น (เสฐียร โกเศศ, 2531, หน้า 124)

การปลงศพเป็นหน้าที่ของคนในชุมชนแต่ละชุมชนที่จะต้องทำ การปลงศพนั้นอาจจะเกิดจากความอาลัยรักใคร่ในผู้ที่เสียชีวิตไป หรืออาจจะเกิดจากเมื่อแต่ละชุมชนมีความเจริญขึ้น ไม่ต้องการเห็นศพถูกทิ้งกินโดยสัตว์ จึงมีความคิดที่จะปลงศพทั้งโดยการฝังศพ เผาศพ หรือเก็บรักษาศพไว้ในสถานที่ที่ศพจะไม่ถูกรบกวนจากการกระทำของสัตว์และมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น ชุมชนโบราณแต่ละชุมชนต่างก็มีลักษณะวิธีการปลงศพที่แตกต่างกันไปตามดังต่อไปนี้

การปลงศพโดยวิธีการทิ้งศพ

ชุมชนโบราณในตอนกลางของทวีปเอเชียบางพวกจะเลาะเนื้อของศพให้สัตว์กิน แล้วเก็บกระดูกไว้สักการบูชา บางพวกจะเลี้ยงสุนัขไว้เพื่อให้กินเนื้อศพ พวกปาร์ซี อันเป็นชุมชนโบราณที่มีเชื้อสายพวกเปอร์เซีย ได้อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศอินเดีย ชุมชนนี้มีพิธีการปลงศพโดยการทิ้งศพให้นกแร้งมากินเนื้อศพ โดยจะนำมาวางบนหอคอยสูงวางตากแดดให้แห้งพอเห็นว่ ศพแห้งแล้วคนเผาศพจะปล่อยให้นกแร้งมากินเนื้อศพ เมื่อกินเนื้อศพหมดแล้วจะกวาดกระดูกทิ้งลงไปในหลุมลึกซึ่งทำไว้ใกล้กับศพ เช่นเดียวกับชาวทิเบตมีการปลงศพโดยการทิ้งศพให้นกหรือสัตว์มากิน โดยมีเหตุผลว่า ไม่มีวัสดุมาใช้เผาและไม่มีพื้นที่สำหรับการฝังศพ ส่วนชุมชนในเกาะบอร์เนียวนำศพใส่เรือพร้อมของอุทิศและของใช้ของผู้ตายแล้วปล่อยเรือไปในทะเล (เสฐียร โกเศศ, 2510, หน้า 97)

ชุมชนโบราณในภูมิภาคต่าง ๆ มักจะไม่ให้ความสำคัญต่อการตายของทารก เมื่อทารกตายลงมักจะทำการฝังดิน ทิ้งศพให้สัตว์กิน บรรจุในภาชนะดินเผาแล้วฝัง เพราะมีความเห็นพ้องกันว่า เด็กทารกนั้นไม่มีความสำคัญ ไม่มีความหมาย และไม่มีประโยชน์เช่นผู้ใหญ่ จึงไม่มีวิธีการปลงศพสำหรับเด็กทารกเป็นส่วนใหญ่

วิธีการปลงศพของชุมชนโบราณดังกล่าวมาเบื้องต้น จะมีวิธีการปลงศพด้วยวิธีที่อาจจะสรุปได้ คือ การปลงศพโดยวิธีการฝัง การปลงศพโดยวิธีการเผา และการปลงศพโดยวิธีการทิ้งศพ วิธีการปลงศพดังกล่าวเป็นวิธีที่ชุมชนได้เลือกใช้สำหรับชุมชนของตนเพราะเห็นว่าเหมาะสม และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนของตน โดยวิธีการปลงศพแบบต่าง ๆ ดังกล่าวอาจจะไม่ได้รับหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน แต่เป็นวิธีการปลงศพที่เห็นว่าเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนของตนเอง

การทำศพในลักษณะการเก็บศพ

การทำศพในลักษณะการเก็บศพไม่ให้เน่าเปื่อยเป็นการทำศพแบบหนึ่งของชุมชนโบราณ วิธีการทำศพแบบนี้จะทำกันในเฉพาะชนชั้นสูง เช่น กษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง ผู้ใหญ่ พระหรือนักบวชซึ่งเป็นที่เคารพของประชาชน การเก็บรักษาศพอาจจะเป็นวิธีการทำศพซึ่งเกิดจากคติความเชื่อในศาสนา หรืออาจมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงถึงความรัก ความอาลัยอาวรณ์ และเป็นการแสดงถึงความเคารพนับถือต่อผู้ที่ตายไปแล้ว ชุมชนโบราณบางแห่งมีการทำศพในลักษณะการเก็บรักษาศพ และจะมีวิธีการเก็บรักษาศพของคน เช่น มัมมี่ (Mummy) เป็นศพซึ่งถูกรักษาเอาไว้ด้วยวิธีการรักษาศพของชาวอียิปต์โบราณ

Herodotus นักปราชญ์ชาวกรีกได้เขียนบันทึกวิธีการเก็บรักษาศพของชาวอียิปต์โบราณไว้เมื่อราว 5 ปีก่อนคริสตกาล ซึ่งนับเป็นเอกสารที่สำคัญสำหรับการศึกษาเรื่องนี้ นักโบราณคดีได้พบภาพบนผนังสุสานที่เก็บพระศพ Amenemope ที่เมือง Thebes เป็นภาพเกี่ยวกับวิธีการทำศพในลักษณะการเก็บรักษาศพ ที่เรียกว่า Mummy และยังได้พบอุปกรณ์สำหรับใช้ในการทำศพ เช่น ตะขอโลหะสำหรับเกี่ยวเนื้อเยื่อสมอง คีม มีด และเครื่องมือสวนทวารสำหรับใส่สำลีเข้าไปทางทวารหนัก ในสุสาน Wahibre ที่เมือง Thebes ของกษัตริย์แห่งราชวงศ์ที่ 19 ราว 1,320-1,200 ปีก่อนคริสตกาลในสมัย New Kingdom

ผลจากการศึกษาคัมภีร์ของผู้ตายได้ให้ความกระจ่างเกี่ยวกับการทำศพของชาวอียิปต์โบราณอันเกี่ยวเนื่องทั้งในศาสนาและโบราณศิลปวัตถุที่พบเป็นจำนวนมากในประเทศอียิปต์ เช่น สฟริงค์ ปิรามิด และมาสคาบา ซึ่งนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องอียิปต์วิทยา ได้สันนิษฐานว่าโบราณศิลปวัตถุดังกล่าวสร้างขึ้นไว้สำหรับการทำศพของชนชั้นสูงชาวอียิปต์โดยเฉพาะ

คตินิยมในการทำศพในลักษณะการเก็บรักษาศพของชุมชนโบราณประเทศอียิปต์ สันนิษฐานว่าอาจจะมาจากความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณ ชาวอียิปต์โบราณเชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่สูญอาจจะคืนสู่ร่างกายของผู้ตายได้ วิญญาณดังกล่าวคือ Ka และ Ba Ka คือวิญญาณที่สิงอยู่ในร่างกายตั้งแต่เกิด Ba คือวิญญาณที่มีรูปร่างเป็นคนมีศีรษะเป็นนก จะออกจากร่างกายของมนุษย์เมื่อตายไปแล้ว และท่องเที่ยวไปในตอนกลางคืน ส่วนตอนกลางคืนจะกลับเข้าสู่ร่าง (จิตินา

พิทักษ์ไพรวัน, 2517, หน้า 28)

ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณเป็นอมตะในโลกหน้า ทำให้ชาวอียิปต์โบราณหาวิธีการเก็บรักษาศพไม่ให้เน่าเปื่อยเพื่อให้วิญญาณ (Ka และ Ba) ซึ่งเป็นสิ่งไม่สูญอาจจะคืนสู่ร่างกายของผู้ตาย เพื่อฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีกครั้ง (สุทธิลักษณ์ ไชยสุต, 2529, หน้า 14) นอกจากนี้แล้วการทำศพของชาวอียิปต์โบราณสมัยก่อนคริสตกาลอาจจะเป็นสิ่งบันเทิงใจที่ทำให้ชาวอียิปต์โบราณหาวิธีการเก็บรักษาศพต่อมา

การทำศพในลักษณะการเก็บรักษาศพของชาวอียิปต์โบราณมักทำเฉพาะกลุ่มผู้มีฐานะหรือมีศักดิ์สูง เช่น กษัตริย์ พระราชินี พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางชั้นสูงเท่านั้น วิธีการเก็บรักษาศพซึ่ง Herodotus ได้บันทึกไว้มีดังนี้ ประการแรกนำเอาเนื้อเยื่อสมองออกทางรูจมูก ต่อมาใช้มีดกรีดที่สี่ข้างของศพ ทำความสะอาดภายในแล้วชโลมด้วยน้ำมันแล้วเย็บแผลปิดให้สนิท ประการต่อมาใช้น้ำยา Natron ทาศพไว้ 70 วัน ก่อนที่จะทำความสะอาดอีกครั้งและห่อศพด้วยผ้าลินิน แต่จากการศึกษาวิธีการเก็บรักษาศพโดยนักโบราณคดีพบว่า การทำมัมมี่จะทำการตลอดเวลา 70 วันโดยเอาสมองและเครื่องในของร่างกายออกเก็บไว้เพียงหัวใจอย่างเดียว (สุทธิลักษณ์ ไชยสุต, 2529, หน้า 8)

มัมมี่ที่พบในสุสานที่เมือง Saqqara สมัย Early Middle Kingdom แห่งราชวงศ์ที่ 12 ราว 1991 ปีก่อนคริสตกาล วิธีการเก็บรักษาศพในสมัยนี้จะนำอวัยวะภายในออกมาร่างกายเพื่อทำความสะอาดและอาบน้ำมัน ปิดรูจมูกด้วยขี้ผึ้ง (Rasin) แล้วห่อศพด้วยผ้าลินิน ส่วนอวัยวะนำมาทำความสะอาดชโลมด้วยน้ำมันห่อด้วยผ้าลินินนำบรรจุลงในไห (Carnopic Jar) การเก็บรักษาศพในสมัย New Kingdom ได้ใช้น้ำมันฉีดเข้าไปทางทวารหนักเพื่อรักษาศพไม่ให้เน่าเปื่อย เพราะได้ค้นพบเครื่องมือสวนทวารหนักซึ่งใช้เป็นที่ฉีดน้ำมันในสุสาน Wahibre ที่เมือง Thebes ของกษัตริย์ราชวงศ์ที่ 19 ราว 1,320-1,200 ปีก่อนคริสตกาลในสมัย New Kingdom อันเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำศพ

ชาวอียิปต์โบราณได้สร้างสุสานไว้เป็นที่เก็บศพ สุสานดังกล่าวสร้างอย่างใหญ่โตแข็งแรง เรียกว่า พีรามิด (Pyramid) โดยพีรามิดไม่เพียงแต่เป็นสุสานฝังศพธรรมดา ยังเป็นนิเวศสถานอันคงอยู่ชั่วนิรันดร์ ภายในมีการจัดสัดส่วน มีทางเดิน ระเบียง บันได วิหาร ประหนึ่งจะให้ที่แห่งนั้นเป็นที่พำนักของกษัตริย์หรือฟาโรห์ตลอดกาล ตัวอย่างเช่น ภายในสุสานของพระเจ้า Tutan Khamen มีรูปสลักด้วยไม้ขนาดใหญ่เท่าคนของกษัตริย์ Tutan Khamen 2 รูป ประทับยืนหน้าประตูภายในห้องที่มีผนังทาสีด้วยทอง พบหีบศพทำด้วยหิน Quartzite พบหีบโลงศพ 3 โลง 2 โลง

ทำด้วยไม้ทาทอง ส่วนอีกหนึ่งโลงทำด้วยทองคำแท้ ภายในมีศพของกษัตริย์ Tutan Khamen ตกแต่งด้วยเครื่องประดับของกษัตริย์บนพระเศียร มีหน้ากากทองคำทำเหมือนพระพักตร์จริงมีเครื่องประดับและเครื่องหมายศักดิ์สิทธิ์และเครื่องรางต่าง ๆ บนพระศพนากมาย ภายในมีภาชนะใส่อาหาร เขี้ยวโกสัวน และเครื่องใช้ต่าง ๆ

สุสานของขุนนางผู้ใหญ่มักเรียกว่า มาสคาบา (Mastaba) ภายในมาสคาบามีห้องใต้ดินที่เก็บศพหรือจะทำรูปผู้ตายสลักด้วยไม้ ปั้นด้วยดินหรือหล่อด้วยทองคำ บรรจุไว้เป็นจำนวนมาก ฝาโลงที่บรรจุศพจะสลักเป็นรูปหน้าผู้ตาย ภายในห้องใต้ดินยังมีชอกเว้าสำหรับประดิษฐานรูปตามผนังประดับด้วยงานจิตรกรรม และภายในห้องเก็บศพจะมีรูปประติมากรรมวางประดับอยู่ด้วย ตัวอย่างเช่น สุสานของ Meketre เสนาบดีของกษัตริย์เมนกูโฮฟที่ 2 สมัย New Kingdom (สุทธิลักษณ์ ไชยสุต, 2529, หน้า 4)

เนื่องจากชาวอียิปต์โบราณเชื่อว่า โลกหน้าเป็นโลกที่เทพเจ้าโอซิริสเป็นผู้ประทาน ความสมบูรณ์ ผู้ตายจะผ่านเข้าไปสู่โลกนี้ก็ต้องมีคัมภีร์ของผู้ตาย (Book of the dead) แสดงต่อเทพเจ้าโอซิริสเพื่อพิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ดังนั้น บนผนังภายในห้องเก็บศพจะมีการสลักคัมภีร์ดังกล่าวเอาไว้หรือเขียนไว้บนกระดาษปาปิรุสใส่ไว้ในหีบหรือโลงศพ อันเป็นคตินิยมและความเชื่อในการทำศพในลักษณะการเก็บรักษาศพของชาวอียิปต์โบราณ

เสฐียร โกเศศ (2506, หน้า 282) ได้กล่าวถึงการทำศพของภิกษุลามะชั้นผู้ใหญ่ของทิเบต โดยการทำศพให้แห้งในท่านั่งสมาธิ แล้วบรรจุศพในหีบโลหะและใส่เกลือ อันเป็นวิธีการรักษาศพที่นิยมทำกันเฉพาะภิกษุชั้นผู้ใหญ่ของทิเบต นอกจากนี้ในหมู่เกาะเวสตินดิส ชุมชนที่อาศัยอยู่บนเกาะมีวิธีการเก็บรักษาศพโดยการย่างศพให้แห้ง แล้วแต่งกายศพด้วยเสื้อผ้าอย่างดีจากนั้นจึงนำศพแขวนไว้ตามฝาห้อง

การปลงศพโดยวิธีการฝัง

การปลงศพโดยวิธีการฝัง เป็นวิธีการปลงศพมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนกระทั่งถึงสมัยต้นประวัติศาสตร์ วิธีการปลงศพแบบนี้เป็นแบบฝังศพทั้งร่างและจะนำสิ่งของต่าง ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ อาวุธ เครื่องประดับ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งของมีค่ามาอุทิศให้แก่ผู้ตาย สิ่งของดังกล่าวอาจจะเป็นเครื่องเช่นศพ หรืออาจจะเป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่ผู้ตายเคยใช้มาก่อน โดยวางของอุทิศเหล่านี้ไว้บริเวณเหนือศีรษะ บนลำตัวหรือใต้ลำตัวของศพ บนเท้าหรือปลายเท้า โดยมีความเชื่อว่า สิ่งของที่อุทิศไปเหล่านี้ผู้ตายจะได้ใช้เมื่อฟื้นคืนชีพขึ้นมาอีก หรือจะได้นำไปใช้ในภพหน้า บางชุมชนไม่ใส่ของอุทิศให้แก่ผู้ตายซึ่งอาจจะขึ้นอยู่กับคตินิยม สถานภาพทางเศรษฐกิจ และสถานภาพของผู้ตาย โดยประเพณีการฝังศพแบบนี้พบได้โดยทั่วไป

การปลงศพโดยการฝังอาจจะเกิดผลมาจาก เกิดความกลัวคนที่ตายไปแล้วจะมา
รังควานคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เกิดจากความอาลัยรักต่อผู้ตายไปแล้ว หรือเกิดจากความสมเพชเมื่อให้เห็น
ศพถูกกัดแทะจากสัตว์ ในระยะแรกนั้นเนื่องจากยังไม่ชุดหลุมสำหรับการฝังศพ ศพจะถูกวางบน
พื้นดินที่เตรียมไว้ไว้ในที่ที่คนตายจะนอนสบายที่สุด โดยยังเชื่อว่าคนตายนั้นยังไม่ตายโดยแท้จริง
เพียงแต่นอนหลับไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง จากนั้นได้สร้างสิ่งปกปิดศพเพื่อป้องกันสัตว์มาคุ้ยเขี่ยศพ
เช่น เอาแผ่นดินหรือฟางหอยขนาดใหญ่มาครอบลงบนศพ เป็นการฝังศพแบบ Earth Burial อาจจะ
ใส่หรือไม่ใส่สิ่งของอุทิศให้กับศพก็ได้ และได้มีการพบการปลงศพด้วยวิธีการดังกล่าวที่แคว้น
คุชราฐ ประเทศอินเดีย (สุขสวัสดิ์ ชูวิเชียร, 2536, หน้า 11) ต่อมาเมื่อการขุดพบโครงกระดูกมนุษย์
ในวัฒนธรรมสมัยหินถูกฝังในหลุมดิน โดยวางศพนอนตะแคง ศีรษะนอนหนุนแขนพับข้างขวา
แขนข้างซ้ายวางขนานกับลำตัว โดยมีกระดูกสัตว์วางอยู่ข้างลำตัว

การปลงศพโดยการฝังไม่จำเป็นจะต้องฝังศพในท่านอนหงายราบเหยียดยาวกับพื้น
อาจจะฝังศพในท่านอนตะแคง เช่น ได้พบโครงกระดูกของเด็กผู้หญิงและเด็กผู้ชายในถ้ำ Grimaldi
ถูกฝังในท่านอนตะแคงขวา โครงกระดูกเด็กผู้ชายขาทั้งสองข้างงอพับขึ้น กระดูกชั้นเท้าติดกับกระดูก
เชิงกราน ส่วนเด็กผู้หญิงขาทั้งสองข้างยกสูงถึงไหล่ปลายเท้าแตะที่เชิงกราน พบเครื่องประดับเช่น
สวมนสร้อยเปลือกหอย กำไลเปลือกหอยติดอยู่กับโครงกระดูก ที่โครงกระดูกเด็กผู้ชายพบคราบ
สีแดงติดอยู่อาจจะเป็สีที่ใช้ทาศพ และการฝังศพในท่านอนงอตัวคล้ายกับทารกที่อยู่ในครรภ์
มารดา

แหล่งโบราณคดีบางแห่งได้พบการฝังศพคู่กัน อาจจะเนื่องมาจากมีความสัมพันธ์กัน
เช่น สัมพันธันท์สามีภรรยา หรือบิดามารดาและบุตร ทางตอนเหนือของเขาคินปูน ดาบลิโวใน
จังหวัดบัลแกเรีย ประเทศเวียดนาม พบโครงกระดูกของชายแก่ฝังไว้ทางซ้ายและ โครงกระดูก
เด็กผู้หญิงฝังไว้ทางขวาในหลุมเดียวกัน และในรัฐ Swat ได้พบการฝังศพคู่กันอาจจะเป็คู่สามี
ภรรยา ศพถูกฝังในท่านอนกอดกัน โดยมีของอุทิศใส่ให้กับศพด้วย

ในความเชื่อเกี่ยวกับศีรษะว่าเป็นสิ่งสำคัญ

ปรากฏหลักฐานเริ่มแรกที่ถ้ำในหุบเขา Dragon Bone Hill ในประเทศจีน ซึ่งพบแต่
กะโหลกศีรษะประมาณ 60 กะโหลก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ที่ฝังต้องการเน้นกะโหลกศีรษะมากกว่า
สิ่งอื่น เช่นเดียวกับใน Malay Archipelago หลังจากฝังศพคนตายผ่านไปหนึ่งปีแล้วจะขุดเอาเฉพาะ
กะโหลกศีรษะแล้วล้างให้สะอาด ต่อจากนั้นจึงเอาไปใส่ตะกร้าบูชา เช่นเดียวกับที่ Jericho ชุมชน
โบราณในวัฒนธรรมสมัยหินใหม่ ถือเอากะโหลกศีรษะเป็นสำคัญ ได้ใช้โคลนหรือปูนขาวหุ้ม
กะโหลกศีรษะและเขียนหน้าให้คล้ายกับหน้ากาก อันเป็นคตินิยมของชุมชนโบราณดังกล่าว

ทิศทางในการฝัง

ทิศทางที่ศีรษะของโครงกระดูกหันไปทิศทางใดนั้น มักจะเป็นแนวชี้ทางที่คนตายจะไป เมื่อวิญญาณเคลื่อนออกจากร่างซึ่งอาจจะไปสู่ที่หมายสุดของวิญญาณ หรือเป็นที่ซึ่งอยู่ไกลจากที่อยู่ในโลกมนุษย์และไกลออกไปจากคนเป็น เช่น ในอินโดนีเซียจะฝังศพให้หันไปทางทิศตะวันตก เพราะเขาเชื่อว่าจะมีโพรงที่จะนำไปสู่เมืองบาดาล (ชิน อยู่ดี, 2512, หน้า 39) พวกเขมรในประเทศมาเลเซียเชื่อว่าคนตายจะไปสู่แดนที่มีต้นสน ณ ที่นั้นจะมีโพรงซึ่งดวงอาทิตย์จะตกลงไปในเวลากลางคืน เป็นต้น ดังนั้น ในหลาย ๆ วัฒนธรรมล้วนมีความเชื่อว่าคนตายจะต้องเดินทางไปยังดินแดนหลังความตาย จึงพบว่าการฝังศพโดยหันศีรษะไปยังทิศทางใดทิศทางหนึ่งนั้นมีความหมายและความเชื่อประกอบอยู่ด้วย

การปลงศพโดยการบรรจุภายในภาชนะดินเผา เป็นวิธีการฝังศพครั้งที่สอง เป็นประเพณีการปลงศพที่แพร่หลายกระจัดกระจายอยู่ในชุมชนโบราณในเอเชียทั้งบนพื้นแผ่นดินใหญ่ เช่น อินเดีย จีน และหมู่เกาะต่าง ๆ เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และตะวันออกไกล เช่น หมู่เกาะฟอร์โมซา ญี่ปุ่น และเกาหลี วิธีการปลงศพแบบนี้จะมีการบรรจุโครงกระดูกทั้งโครง หรือโครงกระดูกบางส่วนลงในภาชนะดินเผาประเภทไหขนาดใหญ่ มีภาชนะดินเผาประเภทหม้อปิดครอบปากไห การปลงศพในลักษณะเช่นนี้เชื่อกันว่า ภายหลังจากปล่อยให้เนื้อหนังเปื่อยยุ่ยไปแล้วจะเก็บกระดูกผู้ตายบางส่วนนำมาบรรจุในไห แล้วนำไปฝังดินอีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะนำเอากระดูกบรรจุในภาชนะ ชุมชนโบราณบางชุมชนได้ทำความสะอาดกระดูกของผู้ตายก่อนอันเป็นความเชื่อของชุมชน (สุขสวัสดิ์ ชูวิเชียร, 2536, หน้า 14)

การปลงศพโดยการเผา

คัมภีร์พระเวทย์ (Rigveda) กล่าวถึงวิธีการปลงศพเอาไว้ดังนี้ว่า การปลงศพมี 4 แบบ คือ การปลงศพโดยการหึ่งศพ การปลงศพโดยการฝัง การปลงศพโดยการลอยน้ำ และการปลงศพโดยการเผา ซึ่งชาวฮินดูก็ได้ยึดถือวิธีการปลงศพดังกล่าวตลอดมา โดยเฉพาะวิธีการปลงศพโดยการเผานั้น หลังจากเผาแล้วได้นำอัฐิไปลอยลงแม่น้ำคงคาหรือแม่น้ำที่เป็นสาขาของแม่น้ำคงคา โดยเชื่อว่าเป็นการส่งวิญญาณไปสู่สวรรค์ ในพระพุทธศาสนาชุมชนโบราณที่ศรัทธาและถือปฏิบัติในกิจกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะการปลงศพ มักจะถือปฏิบัติการปลงศพโดยการเผามาแต่ครั้งพุทธกาล เมื่อทำการเผาศพแล้วก็นำอัฐิหรืออังคารเก็บไว้ในโกศ โดยโกศนั้นจะทำจากวัสดุที่มีค่าตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เพื่อเป็นที่ระลึกและไว้เคารพบูชาของลูกหลานผู้ตาย วัฒนธรรมการปลงศพตามคติในพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายจากอินเดียเข้าสู่เอเชียและเอเชียอาคเนย์

พระพุทธศาสนาได้แผ่เข้าไปในประเทศจีน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 7 (พ.ศ. 610) ในสมัยพระเจ้าฮั่นเม่งเต้ กษัตริย์แห่งราชวงศ์ฮั่น ซึ่งพระองค์ยอมรับในพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมการปลงศพตามคตินิยมในพระพุทธศาสนา จึงแพร่หลายสู่ประเทศจีนแทนการฝังศพตามคตินิยมเดิม โดยแรกเริ่มการปลงศพโดยการเผาจะนิยมกันในหมู่พระภิกษุสงฆ์ แต่ต่อมากการปลงศพแบบเผาได้ถูกห้ามในราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911-2187) โดยกลับมานิยมการฝังศพแบบเดิม

สรุป ความตายเป็นวิกฤตการณ์สุดท้ายของชีวิตมนุษย์ที่ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยง ยิ่งเป็นผู้ที่รักยิ่งแล้วความเสียใจและความเศร้าโศกที่เกิดขึ้นย่อมมีมากเป็นทวีคูณ เมื่อมีการตายเกิดขึ้นในกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง หรือในสังคมใดสังคมหนึ่ง สิ่งที่ตามมาั่นคือความหวาดกลัวผู้ที่จากไปจะมาหลอกหลอน ดังนั้นผู้ที่มิชีวิตอยู่จึงต้องหาวิธีการแก้ปัญหาความหวาดกลัวในกลุ่มของตนเองให้หมดไป ดังนั้นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย หรือพิธีกรรมศพจึงเกิดขึ้น โดยมีพื้นฐานความเชื่อที่ว่า จะทำอย่างไรเพื่อให้ผู้ที่จากไปนั้นไปอย่างมีความสุขและไม่กลับมาหลอกหลอน ด้วยเหตุนี้รูปแบบของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายจึงมีรูปแบบที่แตกต่างกันไปตามปัจจัยต่าง ๆ เช่น ยุคสมัย สภาพภูมิประเทศ และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ

ความหมายของความเชื่อ

สิริวรรณ วงษ์ทัต (2534, หน้า 214-215) กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง ความเห็นตามด้วยความมั่นใจ ความไว้วางใจในบุคคล ในสิ่งต่าง ๆ ในการกระทำ การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งทั้งที่มีตัวตนหรือไม่ก็ตามว่าเป็นความจริง หรือมีอยู่ การยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้อีก เมื่อมนุษย์เกิดความเชื่อแล้วมักแสดงออกทางกายและวาจาให้ปรากฏ ความเชื่อจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเพณี สุภาษิต คำพังเพย และคติชนประเภทอื่น ๆ

ประชิด สุกุณะพัฒน์ (2546, หน้า 42) กล่าวว่า ความเชื่อ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของคนในอดีตที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา และมีผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มชนโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความเชื่อจะมีลักษณะสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น

บุปผา ทวีสุข (2520, หน้า 156) กล่าวว่า มนุษย์สร้างความเชื่อมาจากเหตุผล 2 ประการคือ

1. มาจากความกลัวของมนุษย์ที่ส่วนใหญ่มีต่อธรรมชาติ
2. มาจากความฉลาดของมนุษย์ที่มีประสบการณ์มากกว่า มีเจตนาให้กลุ่มชนในสังคมเชื่อฟังและปฏิบัติตาม โดยอาจมีจุดมุ่งหมายต่าง ๆ กันไป

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522, หน้า 54-55) กล่าวว่า ความเชื่อของคนน่าจะมีที่มาจาก ความกลัวความทุกข์ และทำอะไรจึงมีความสุข ต่อมาได้มีผู้มีปัญญานำเอาเรื่องความกลัวมาใช้ ประกอบการอบรมสั่งสอน บางเรื่องงมงายไร้สาระ แต่บางเรื่องที่ปฏิบัติกันมานาน ๆ ย่อมกลายเป็นธรรมเนียมของสังคม แล้วเป็นมรดกสืบทอดกันมา

สรุป ความเชื่อของคนมาจากสาเหตุของความไม่รู้ ความไม่รู้นี้เองที่ทำให้มนุษย์เกิดความกลัว เมื่อเกิดความกลัวก็พยายามสร้างความเชื่อขึ้นมาเป็นที่พึ่งทางใจ ทำให้จิตใจสบาย และอบอุ่นใจว่าถ้าได้ปฏิบัติตามความเชื่อแล้ว ความสุข ความสมหวังจะบังเกิดแก่ตน

ชาวจีนไม่ว่าจะอยู่ในภูมิภาคใดจะมีพื้นฐานความเชื่อคล้ายกัน ซึ่งได้ฝังลึกอยู่ในจิตใจ มาช้านานตั้งแต่บรรพบุรุษ และตั้งแต่สมัยรวมกันเป็นหนึ่งเดียวบนจีนแผ่นดินใหญ่ ก่อนที่จะอพยพ กระจายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ได้แก่ คติความเชื่อ และรูปแบบทางศิลปะ ในประเทศไทย ก็เช่นเดียวกัน นับตั้งแต่การอพยพหลังไหลของชาวจีนมาสู่ประเทศไทยซึ่งมีอยู่หลายระลอก และหลายมณฑล ชาวจีนได้นำเอาศิลปะและวัฒนธรรมเข้ามาและเพิ่มพูนหยั่งรากจนยากที่จะ ถอดถอนออกได้ มีแต่จะเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม นอกจากนี้วัฒนธรรมความดีงาม ของชาวจีนหลายอย่างได้เข้ามาสู่ความยึดถือและความเชื่อของคนไทยอย่างเสรีไม่มีความขัดแย้ง และประหัตประหารกันด้วยสาเหตุของคติความเชื่อ ลักษณะความกลมกลืนระหว่างสองวัฒนธรรม นี้จึงทำให้ชาวไทยและชาวจีนอยู่ในสังคมเดียวกันได้อย่างสงบสุข

คติความเชื่อของชาวจีนไม่ว่าจะอยู่ในภูมิภาคใดล้วนมีพื้นฐานทางความคิดร่วมกัน แม้จะผสมผสานกับวัฒนธรรมของชาติใหม่ที่อพยพไปอยู่บ้างแล้วก็ตาม แต่ชาวจีนก็ยังคงปฏิบัติ พิธีกรรมต่าง ๆ ตามแบบแผนที่สืบทอดจากบรรพบุรุษของตน สะท้อนถึงอุดมคติอย่างไม่เสื่อม คลาย ในการศึกษาสังคมชาวไทยเชื้อสายจีน สิ่งหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือการศึกษาเกี่ยวกับศาสนา และความเชื่อดั้งเดิมของชาวจีนที่ได้ซึมซาบอยู่ในความรู้สึกและจิตใจได้สำนึกของชาวจีน เมื่อกลายเป็นชาวจีนโพ้นทะเล ศาสนาและความเชื่อเหล่านี้ก็ได้เป็นค่านิยมพื้นฐานของชาวจีนโพ้น ทะเลที่ได้อพยพไปสู่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และสังคมไทยด้วย ศาสนาและความเชื่อเหล่านี้ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องสวรรค์หรือเทพเจ้า

สวรรค์ในความหมายของคนจีนแตกต่างกับสวรรค์ในความหมายของศาสนาอื่น ๆ ดังเช่น สวรรค์ของศาสนาคริสต์ที่หมายถึงวิญญานสูงสุด หรือพระเจ้าซึ่งคุ้มครองจักรวาล แต่ สวรรค์ตามความคิดของชาวจีนหมายถึงท้องฟ้าหรือเทียน คือ เทพเจ้าสูงสุดเหนือจักรวาลและ มนุษย์ ชาวจีนเชื่อว่าในโลกมนุษย์และวิญญานนั้นยังมีสิ่งเหนือสุด คือ สวรรค์เป็นผู้ควบคุมอยู่ อุบัติภัยต่าง ๆ บนโลก หรือพืชพันธุ์ต่าง ๆ ไม่ออกดอกออกผล ล้วนเป็นสัญญาณของความ ไม่พอใจของสวรรค์ หากโลกเป็นไปอย่างราบรื่น พืชพันธุ์ให้ผลดีก็ถือเป็นการยอมรับและ

ความพอใจจากสวรรค์

สัญลักษณ์เหล่านี้มักปรากฏออกมาเป็นเทพเจ้าต่าง ๆ เป็นรูปสมมุติ เพื่อให้เกิดความแจ่มชัดต่อการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะชนชั้นปกครองซึ่งต้องถือเป็นภารกิจสำคัญในการบวงสรวงสวรรค์หรือเทพเจ้า ดังที่กษัตริย์ราชวงศ์ต่าง ๆ ได้ทำสืบทอดกันมา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ากษัตริย์แห่งราชวงศ์ใดเริ่มทำพิธีบวงสรวงสวรรค์เป็นครั้งแรก พอมีหลักฐานในราชวงศ์โจวอยู่บ้าง ที่กล่าวว่า กษัตริย์นั้นต้องถือเป็นประเพณีของการบวงสรวงเทพเจ้าผู้สูงส่งและชนชั้นอื่น ๆ ไม่อาจจะกระทำได้ พวกขุนนางหรือชนชั้นรองลงมาหากจะบวงสรวงก็เป็นเพียงบรรพบุรุษของตน หรือวิญญาณที่สถิตอยู่ตามภูเขา แม่น้ำในเขตแดนของตน ส่วนครอบครัวสามัญก็อาจบูชาเช่นสรวงเฉพาะบรรพบุรุษของตนเองเช่นเดียวกัน (จางง์ ทงประเสริฐ, 2510, หน้า 12-14)

โดยทั่วไปเทพเจ้าของจีนมีรูปลักษณะเช่นเดียวกับมนุษย์ มีประวัติมีสัญลักษณ์ประจำตัว เครื่องรางหรืออานาจเหนือมนุษย์ เทพเจ้าแต่ละองค์มีจุดกำเนิดที่แตกต่างกันไป หลาย ๆ องค์มีกำเนิดมาจากธรรมชาติ เช่น ลม ฝน แม่น้ำ ภูเขา ดวงดาว เป็นต้น ในขณะที่หลายองค์มีที่มาจากตำนานพื้นบ้าน บางองค์เป็นตัวแทนของการสักการบูชาบรรพบุรุษ บางองค์เป็นเทพที่มาจากลัทธิเต๋าซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ บางองค์มาจากศาสนาพุทธอินเดีย หรือพุทธจีน ในด้านความศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้านั้นแสดงออกในรูปพลังอำนาจเหนือมนุษย์ในความเชื่อของชาวจีนมีเทพเจ้าที่นับถือเป็นจำนวนมาก แต่ในชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นมีเทพเจ้าเป็นที่รู้จักน้อยมาก กล่าวคือ เทพเจ้าประจำท้องถิ่นนั้นจะเป็นที่เคารพบูชาหรือไม่ขึ้นอยู่กับอรรถประโยชน์ของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญในวันเทศกาลที่สำคัญ เช่น วันไหว้เจ้า สิ่งที่ขาดไม่ได้คือ จี๊ว จี๊วจินมีกำเนิดขึ้นมาจากพิธีกรรมศาสนา มีท้องเรื่องที่เป็นที่ชื่นชอบของชาวบ้านมานานหลายศตวรรษแล้วซึ่งอาจไม่เกี่ยวกับศาสนาเลยก็ได้ การแสดงก็เพื่อความบันเทิงกับเจ้าและผู้ชม ดังนั้น จึงไม่มีเทศกาลไหนที่ปราศจากจี๊ว ในวัดนั้นจะมีสถานที่สำหรับการแสดงจี๊วแม้จะเป็นเพียงสนามหญ้าเล็ก ๆ ก็ตาม (บุญยง ชื่นสุวิมล, 2551, หน้า 88-89)

จะเห็นว่าความเชื่อทั้ง 3 สิ่งนี้ ซึ่งได้แก่ บรรพบุรุษ วิญญาณ และสวรรค์ ได้นำมาซึ่งการบวงสรวง และนับว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวจีน ในอันที่จะให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายบันดาลความสุขและการคุ้มครอง การละเลยเพิกเฉย การบูชาเช่นสรวงที่ไม่เหมาะสม ชาวจีนเชื่อว่าจะมีแต่เคราะห์กรรมและความทุกข์ยากเดือดร้อน

ในส่วนความเชื่อทางศาสนาความจีนมีความเชื่อพื้นฐานทางศาสนาที่สำคัญ 3 ประการคือ ขงจื้อ เต๋า และพระพุทธศาสนา (รวมเรียกว่า ซัมก่า) ความเชื่อทั้งสามนี้ได้ผสมผสานกันเข้าเป็นความเชื่อของชาวจีนทั่ว ๆ ไป ในทางปฏิบัตินั้นลัทธิขงจื้อจะเน้นความสำคัญในการเช่นไหว้บูชา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชาบรรพบุรุษและการบูชาเจ้า การที่ขงจื้อให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้ได้มีอิทธิพลต่อชาวจีนอย่างมาก ทั้งต่อความคิด จิตใจ และการแสดงออกทางกาย ซึ่งก็คือการประกอบพิธีกรรม สำหรับลัทธิเต๋าถือว่าธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญที่สุด และเชื่อว่าคนดีเมื่อตายไปแล้วจะได้รับการยกย่องให้เป็นเทพเจ้า ดังนั้นลัทธิเต๋ายังนับถือเจ้า จะเห็นได้ว่าตามบ้านคนจีนเป็นจำนวนมากจะมีตุ๊กตาที่เป็นสัญลักษณ์ของเทพเจ้าเกือบทุกบ้าน ที่เห็นมากจนเป็นเรื่องปกติก็คงเป็น ฮก ลก ซัว ซึ่งในหมู่คนจีนมักจะให้แก่กันเป็นของขวัญเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้รับ โดยความเชื่อทางด้านศาสนา มีดังต่อไปนี้

ศาสนาพุทธแบบมหายานในจีน

ศาสนาพุทธเป็นความเชื่อที่มาจากนอกสังคมจีน และเป็นเพียงความเชื่อเดียวที่ได้ผสมผสานในวัฒนธรรมจีน มีอิทธิพลต่อจีนเป็นเวลาสองพันกว่าปีมาแล้ว ต้นกำเนิดศาสนาพุทธมาจากประเทศอินเดียประมาณ 5 ศตวรรษก่อนคริสตกาล โดยมีพัฒนาการในอินเดียประมาณ 500 ปีก่อนที่จะแพร่เข้ามาในจีน ด้วยระยะเวลาที่ยาวนานเช่นนี้จึงมีการปรับปรุงหลักธรรมและคำสอนอย่างต่อเนื่องตามสำนักต่าง ๆ ในอินเดียก่อนที่จะเข้าไปในจีน (บุญยง ชื่นสุวิมล, 2551, หน้า 89) ในสมัยราชวงศ์ถัง ศาสนาพุทธนิกายมหายานเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก เนื่องจากพระถังซำจั๋งเดินทางไปศึกษาพระธรรมวินัยที่อินเดียจนมีความรู้แตกฉาน เมื่อกลับมาจีนได้แปลคัมภีร์จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน จึงทำให้ชาวจีนสามารถอ่านและเข้าใจได้ง่ายเป็นที่สนใจของคนทั่วไป

อย่างไรก็ตามชาวจีนก็ได้ดัดแปลงให้สอดคล้องกับสังคมและแนวคิดของชาวจีนที่มีมาแต่เดิม มหายานเมื่อเข้ามาสู่จีนได้แตกเป็นนิกายย่อยอีก เช่น นิกายเทียนไท่ เกิดขึ้นจากการรวบรวมคำสั่งสอนรวมทั้งคำสั่งสอนของขงจื้อไว้ด้วยกัน นิกายฉานหรือเซ็น เกิดขึ้นจากการปฏิเสธพระไตรปิฎก ส่วนหนึ่งได้นำเอาแนวคิดของลัทธิเต๋ามาผสมผสาน นิกายสุชาวดี นิกายนี้ชาวจีนนับถือกันมากที่สุด เกิดจากการตีความในคัมภีร์มหาสุชาวดิวิยูหสูตร ซึ่งได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าตอนหนึ่งว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับนั่งกลางธรรมสภา เกิดมีรัศมีรอบพระวรกายงดงามยิ่งนัก เมื่อพระอานนท์ทูลถาม พระพุทธเจ้าจึงทรงเล่าถึงเรื่องราวของพระอมิตาภะพุทธเจ้า ผู้ซึ่งตั้งปณิธานไว้ 48 ข้อ ในบางข้อได้กลายเป็นพื้นฐานความคิดและความเชื่อของนิกายสุชาวดีในสมัยต่อมา เช่น ที่กล่าวว่า ผู้ที่ศรัทธายึดมั่นต่อองค์พระอมิตาภะอย่างแท้จริงจะไปเกิดในแดนสุชาวดี ซึ่งมีพระอมิตาภะเป็นประธาน และมีพระโพธิสัตว์คอยช่วยเหลือเป็นแดนนิพพานที่มีแต่ความสงบสุข ผู้ที่ไปเกิดไม่ต้องการจะกลับมายังโลกมนุษย์อันเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก เพราะเป็นแดนสุดท้ายหลังจากเวียนว่ายตายเกิดชดใช้กรรมแล้ว วัฏปฏิบัติสู่แดนนี้มีหลายวิธีแต่ส่วนใหญ่เป็นการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ และตั้งมั่นต่อพระพุทธองค์เสมอ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2536, หน้า 195-206)

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังทรงเล่าถึงโลกที่จะเกิดใหม่ในอนาคตหลังจากที่โลกนี้ถึง

กาลปาวสานต์ จะมีพระพุทธเจ้าองค์ใหม่คือ พระศรีอริยเมตไตรย์ หรือพระศรีอารย โทน พระพุทธองค์หรือพระศากยมุณี ซึ่งถือเป็นองค์ปัจจุบัน ซึ่งก่อนนี้พระองค์ดำรงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และจากความคิดแบบเดิมอย่างหยาบที่กล่าวว่า เจ้าชายสิทธัตถะก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัม พุทธเจ้าในโลกนี้ ชาดกก่อนพระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นพระ โพธิสัตว์มาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน บ้าง กี่ว่า 550 ชาดก บ้างก็ว่า 10 ชาดก สุดท้ายก็คือที่ปรากฏเป็นนิทานชาดกต่าง ๆ ที่เรียกว่า ทศชาติชาดก ซึ่งแต่ละชาติเป็นการสังเขปแบบมีในแบบต่าง ๆ กัน ดังนั้น หากเป็นเช่นนี้จริงแสดงว่าก่อนที่จะ ถึงโลกหน้าซึ่งเป็นยุคของพระศรีอริยเมตไตรย์ ชาตินี้พระองค์ก็ต้องดำรงฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งแนวคิดนี้เป็นเรื่องหลักที่จะนำมาตีความหมายจึงเกิดเป็นนิยายใหม่ คือ มหายาน

จุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและมหายาน คือ การเข้าสู่ นิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด ผู้สำเร็จในระดับหนึ่งแล้วเรียกว่า พระอรหันต์ ในแบบเถรวาท มักเชื่อว่าความสำเร็จเป็นพระอรหันต์ไปสู่การหลุดพ้นแห่งนิพพานเป็นเรื่องเฉพาะตัว เป็นเรื่องที่ มนุษย์ต้องปฏิบัติตามวิถีแห่งมรรคด้วยตนเอง อันนำไปสู่การไม่เห็นด้วยของชาวมหายานซึ่งถือว่าเป็น ความเห็นแก่ตัว มหายานนั้นเปรียบเสมือนยานอันยิ่งใหญ่ที่สามารถนำมนุษย์ไปสู่นิพพาน ได้ครั้งละมาก ๆ ไม่เฉพาะตัวเท่านั้น โดยมีผู้ให้ความช่วยเหลือคือ พระโพธิสัตว์ พระองค์เมื่อ ฝึกฝนตนเองจนสำเร็จแล้วยังคอยเผ่าช่วยเหลือบรรดาสรรพสัตว์ผู้ดิ้นรนในความทุกข์ยากให้ ไปสู่แดนนิพพานพร้อมพระองค์ พระองค์จึงเต็มใจที่จะอยู่ในโลกนี้ต่อไปเพื่ออุทิศจิตใจทั้งหมด ช่วยผู้อื่นจนกว่าทุกชีวิตจะรอดพ้น อุดมคติของพระโพธิสัตว์ได้เข้ามาแทนที่อุดมคติของพระ อรหันต์แบบเถรวาท และถือเป็นจุดเด่นอย่างหนึ่งของมหายาน พระศากยมุณีเช่นเดียวกันพระองค์ คงไม่รีบเข้าสู่นิพพานเพราะความเห็นแก่ตัว ถ้าเช่นนั้นหลังจากแตกดับของร่างกายแล้ว เวลานี้ พระองค์

อยู่ที่ใดและกำลังทำหน้าที่แบบพระโพธิสัตว์ในการช่วยเหลือสรรพสัตว์ในลักษณะใด แนวคิดนี้ จึงก่อให้เกิดหลักตรีกายขึ้นในเวลาต่อมา (ทวิวิพน ภูมทริกวิวิพน, 2531, หน้า 29-35) ซึ่งหมายถึง การแบ่งกายของพระพุทธเจ้าออกเป็น 3 อย่าง คือ

1. นิรมานกาย หมายถึง กายที่ปรากฏให้เห็น ประกอบด้วย ชั้น 5 ซึ่งต้องแตกสลาย ตามกาลเวลาในที่สุด ดังเช่นร่างกายของเจ้าชายสิทธัตถะ ซึ่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและแตกดับ ไปแล้วในประวัติศาสตร์

2. ธรรมกาย หมายถึง ความรู้แจ้งมีปัญญาเป็นสิ่งที่อยู่เหนือรูปกายใด ๆ เป็นการปรากฏ ด้วยของพระพุทธเจ้าด้วยความรู้แจ้ง ซึ่งเป็นธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ (Buddha-nature) และมี อยู่แล้วในจิตทุกชีวิตดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต”

3. สัมโภคกาย หมายถึง สภาพการดำรงอยู่ของพระพุทธเจ้าหลังจากแตกดับทางร่างกายไปแล้ว พระองค์คงไม่ทิ้งสรรพสัตว์ด้วยการเข้าสู่นิพพานเพียงลำพัง แต่จะดำรงอยู่ในฐานะ สัมโภคกายในดินแดนแห่งใดแห่งหนึ่งในจักรวาลนี้ มีสถานะเป็นกายทิพย์ ปรากฏให้เห็นเฉพาะพระพุทธเจ้าในจักรวาลอื่น ๆ และพระโพธิสัตว์เท่านั้น โดยอาจทำหน้าที่เทศนาสั่งสอนให้แก่พระโพธิสัตว์เหล่านั้นด้วย (ภัทรพร สิริกาญจน, 2536, หน้า 57-58)

ศาสนาพุทธของจีนเป็นลัทธิมหายาน พระสูงสุด คือ พระศากยมุนีซึ่งจะเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์โลกให้รอดพ้น คำสอนและวิธีปฏิบัติธรรมทั้งหมดจึงมีจุดหมายสูงสุดอยู่ที่การนำสัตว์โลกทั้งปวงให้รอดพ้นบรรลุมรรคผล การรอดพ้นในลัทธิมหายานนั้นมีด้วยกัน 2 ทาง คือ 1. ผู้ที่สามารถเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้วก็บรรลุผลถึง “อนัตตา” คือ พ้นทุกข์ 2. เมื่อพ้นทุกข์แล้วก็จะได้ไปสวรรค์ ซึ่งเป็นที่ที่มีแต่สิ่งสวยงาม จะได้ยินคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยตนเองซึ่งจะนำทางไปสู่การบรรลุในการเข้าถึงการบรรลุนั้นแม้คนธรรมดาที่ยังไม่บรรลุก็สามารถเข้าถึงพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ได้ ผู้บรรลุแล้วจะอุทิศตนเองช่วยเหลือผู้อื่นด้วย ลักษณะพิเศษของลัทธิมหายานอีกประการหนึ่ง คือ พระโพธิสัตว์ซึ่งบรรลุมรรคผลแล้วจะมีอิทธิฤทธิ์ไม่จำกัด

วัดจีนในประเทศจีนจะมีสถานที่ตั้งโดดเด่นและกว้างขวาง ทุกหมู่บ้าน ตำบลหรือเมืองใหญ่จะมีวัดประจำ วัดจีนไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางของชุมชนเท่านั้นแต่ยังเป็นทั้ง โรงเรียน เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรม เป็นสนามเด็กเล่น รวมทั้งเป็นลานนวดข้าวด้วย การสร้างวัดนั้นมาจากการเรียไรของชาวนายากจนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าของชาวมุขชน

การจัดการภายในของวัดนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของกรรมการชุมชน การปกครองของสงฆ์นั้นอยู่ภายใต้ระเบียบของลัทธิเต๋า ประตูดั้งเปิดอยู่ตลอดเวลาเพื่อต้อนรับผู้มาแสวงบุญ ผู้มาสักการะจะจุดธูปและปักไม้ที่กระถางทองเหลืองหน้าแท่นบูชา ไถ้ก้านับหรือกราบลงกับพื้นหน้าแท่น เฝ้ากระดาษาเงินกระดาษาทองและถวายเครื่องเซ่น ชาวบ้านบนบานต่อเจ้าขอความช่วยเหลือในแทบทุกเรื่อง ในการนี้ผู้ไหว้จะ โยนปวงพวยขึ้นกลางอากาศและเมื่อตกลงมาก็จะรู้คำตอบว่าสำเร็จหรือไม่ ที่แท่นบูชาจะมีกระบอกเสียงไม้เซียมซีซึ่งมีเลขหมายกำกับอยู่ ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านและพระสงฆ์ อีกทั้งยังเป็นที่พักระหว่างทางของนักแสวงบุญที่ต้องการอยู่ห่างจากสังคมที่มีแต่ความวุ่นวาย ประตูดั้งเปิดต้อนรับผู้มาเยือนอยู่เสมอ ดังนั้นศาสนสถานคือ วัดหรือสำนักสงฆ์ต่างก็เป็นเครื่องหมายทางศาสนาพุทธที่สื่อไปถึงสัจธรรมและกฎเกณฑ์สำหรับผู้แสวงหาด้วย (บุญยง ชื่นสุวิมล, 2551, หน้า 90-91)

ลัทธิขงจื๊อ

ขงจื๊อเป็นนักปราชญ์คนหนึ่งในประวัติศาสตร์จีนเช่นเดียวกับเล่าจื๊อ สันนิษฐานว่า

ทั้งสองอาจอยู่ในช่วงสมัยเดียวกัน คือราวศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสต์ศตวรรษ (ขงจื๊ออายุน้อยกว่า) แนวคิดของขงจื๊อไม่ได้เน้นธรรมชาติเหมือนกับเล่าจื๊อ แต่เน้นที่ความเป็นอยู่ในสังคมให้ดี แต่ก็ได้ปฏิเสธแนวความคิดแบบเดิมที่เชื่อถือในเทพเจ้าหรือวิญญาณบรรพบุรุษ โดยกลับเห็นว่า การสวดมนต์และการทำพิธีกรรมเหล่านี้ทำให้เกิดคุณประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ด้วยกัน แนวคิดหลักของขงจื๊อก็คือ ความมีคุณธรรมซึ่งอาจประกอบด้วย ความรัก ความดีงาม ความเมตตา กรุณา โดยขงจื๊อเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า เยิน (Jen)

ขงจื๊อรักการสอนหนังสือ และเป็นผู้ที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษา เขามักเดินทางไปตามนครรัฐต่าง ๆ เพื่อสั่งสอน นับว่าเขาเป็น “ครู” คนแรกของจีนที่ไม่เลือกฐานะของลูกศิษย์ก็ได้ จนมีลูกศิษย์มากมายแทบทุกระดับชั้น สังคมจีนจึงเป็นสังคมที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อความก้าวหน้าในชีวิต นอกจากนี้ขงจื๊อยังให้ความสนใจและเล็งเห็นความสำคัญของงานศิลปะ เขายังรักและฝึกฝนดนตรี ซึ่งขงจื๊อเชื่อว่าดนตรีสามารถจะขัดเกลาจิตใจผู้คนให้อ่อนโยนได้

หลักคำสอนที่สำคัญของขงจื๊อมียู่ 4 ประการคือ

เหยิน เมตตาธรรม เป็นเจตนารมณ์ที่ดีที่จะทำสิ่งดี ๆ ให้แก่สังคม ความร่วมมือกันทางสังคม ไม่ครอบงำหรือพยายามมีอิทธิพลเหนือบุคคลอื่น

อี ความชอบธรรม หรือการกระทำที่เป็นธรรมชาติ เป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการทำสิ่งต่าง ๆ

หลี่ ขนบประเพณี จริยธรรม ท่วงทำนองอาภักดิ์ที่จัดสรรอย่างเหมาะสมของพฤติกรรมที่เปิดเผยให้เห็นถึงความคิดภายในและความตั้งใจ ขงจื๊อยังแนะนำให้หลีกเลี่ยงความเคร่งครัดต่อหลักจารีตประเพณีจนเกินไป

จื่อ ปัญญา ใช้ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับ อี เหยิน และหลี่ (มาลินี คัมภีร์ญาณนันท, 2550, หน้า 3-4)

ลัทธิขงจื๊อเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม และระบบความเชื่อทางศาสนาที่มีอิทธิพลสำคัญต่อการจัดระเบียบสังคม และความสัมพันธ์ของบุคคลสถานภาพต่าง ๆ กัน คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และบุตรหลาน เป็นความสัมพันธ์ทางสายโลหิต
2. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา เป็นความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมชีวิต

ความมั่นคง ความสามัคคี และสืบทอดสกุลเป็นจุดเน้นของครอบครัว

3. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้อง หรือผู้ใหญ่กับผู้เยาว์ เป็นการตอกย้ำความแตกต่างทางสถานภาพ และความนับถือเชื่อฟังที่พึงปฏิบัติต่อกัน

4. ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับครอบครัว เป็นการขยายความสัมพันธ์ทางสังคม และเป็นพื้นฐานของความเป็นชุมชน (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2512, หน้า 112)

ขงจื้อได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ทั้งหมดนี้ด้วยหลักการง่ายๆ คือ ผู้อาวุโสให้ความเมตตาผู้น้อย และผู้น้อยต้องให้ความเคารพผู้ใหญ่ คำสั่งสอนของขงจื้อจึงเป็นแนวคิดให้ผู้คนในสังคมรู้จักสถานภาพและหน้าที่ของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ได้สังคมก็จะสงบสุข อุดมการณ์ของขงจื้อจึงเป็น การจัดระเบียบของครอบครัวซึ่งเป็นสังคมขนาดเล็กให้ลงตัวก่อน แล้วจึงขยายกรอบออกไปสู่รัฐ ซึ่งเป็นสังคมขนาดใหญ่ ฉะนั้นขงจื้อจะเน้นเรื่องของจริยธรรม ระเบียบพิธีกรรม จารีตประเพณี ที่ชาวจีนที่ทุกระดับชั้นพึงมี ขงจื้อจะเน้นเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณเป็นพิเศษ คุณเล่าท่านเมื่อยังมีชีวิตอยู่ และรักษาสุสานเมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว และเพื่อเป็นลูกกตัญญูที่สมบูรณ์ ข้าราชการจะต้องลางาน 3 ปีเพื่อไว้ทุกข์ ซึ่งตัวขงจื้อเองก็ปฏิบัติตามประเพณีเช่นนี้เมื่อมารดาถึงแก่กรรม (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, 2550, หน้า 4)

สิ่งเหล่านี้แสดงนัยให้เห็นคุณธรรมของการเคารพนับถือบุญคุณของบิดามารดาผู้ล่วงลับ หรือบรรพบุรุษนั่นเอง ซึ่งต่อมาได้ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น บุตรชายจะต้องมีหน้าที่ในการทำพิธีเซ่นไหว้บรรพบุรุษ พิธีกตัญญู รวมถึงการเลือกทำเลทำสุสานของบรรพบุรุษอย่างเหมาะสม และการไว้ทุกข์ของคนจีน

นอกจากนี้ขงจื้อมีแนวคิดว่า ความเป็นไปได้ที่จะนำไปปฏิบัติมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับว่า ผู้ปฏิบัตินั้นตระหนักใน “นาม” ของตนแค่ไหน “นาม” ในที่นี้ของขงจื้อหมายถึง นามในทางสังคม เช่น บิดา-มารดา-บุตร สามเณร-ภรรยา-มิตรสหาย-พี่-น้อง ตลอดจนไปถึงราษฎร ผู้ปกครองรัฐ ความตระหนักในที่นี้หมายถึง การตระหนักในหน้าที่ที่ “นาม” พึงปฏิบัติ ขงจื้อเห็นว่า นามและนามนั้นมีหน้าที่ที่แน่นอนเป็นของตนเองอยู่แล้ว ไม่อาจเบี่ยงเบนไปเป็นอย่างอื่น ซึ่งขงจื้อเรียกว่า “ความเที่ยงแห่งนาม” สังคมหรือรัฐที่ประสบความสำเร็จย่อมเป็นเพราะสังคมหรือรัฐนั้นไม่ตระหนักใน “ความเที่ยงแห่งนาม” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความวุ่นวายยุ่งยากที่เกิดขึ้นนั้นก็เพราะแต่ละคนไม่รู้ไม่รู้ว่าหน้าที่ของตนนั้นเอง นอกจากนี้เราจะเห็นได้ว่า ในความเที่ยงแห่งนามที่แสดงออกโดยผ่านหน้าที่นี้ไม่ได้มีความหมายว่า เป็นหน้าที่ที่พึงเกิดและตระหนักเฉพาะปัจเจกชนเท่านั้น หากแต่ในความเที่ยงแห่งนามนี้ นามแต่ละนามก็มีหน้าที่ที่สัมพันธ์ต่อกันทั้งสิ้น เช่น บิดา-มารดา พึงมีหน้าที่ตามนามของตนอย่างไรต่อผู้เป็นบุตร ในขณะที่เดียวกันในฐานะราษฎร (ซึ่งในที่นี้อาจจะเป็นคนคนเดียวกับบิดา-มารดาก็ได้) พึงมีหน้าที่ตามนามของตนอย่างไรต่อผู้ปกครองรัฐ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการบรรลุความเที่ยงแห่งนามโดยผ่านหน้าที่ตามทัศนะนี้ ขงจื้อไม่เพียงแต่จะได้เสนอรูปธรรมของหน้าที่ด้วยมาตรฐานทางจริยธรรมต่าง ๆ เท่านั้น หากแต่ความสามารถที่จะสืบทอดหน้าที่ให้กันไปด้วยเวลาที่ยาวนานนั้น ขงจื้อยังได้ให้ความสำคัญกับรูปธรรมที่เป็นเชิงสัญลักษณ์อีกด้วย นั่นก็คือ ดนตรีและพิธีกรรม โดยที่ดนตรีเป็นเสมือนสิ่งที่กล่อมเกลาด้านอารมณ์

ขณะที่พิธีกรรมเป็นการแสดงออกของความกตัญญูและความเกรงกลัวต่อสิ่งที่มีอำนาจ แนวคิดของขงจื๊อที่ได้ให้ไว้กับสังคมจีนดังที่กล่าวมาแล้วจะไม่เป็นที่ยอมรับในยุคสมัยราชวงศ์โจว (1122-770 ก่อน ค.ศ.) ตามช่วงที่เขามิชีวิตอยู่ หรือแม้แต่การถูกต่อต้านจากราชวงศ์ฉิน (221-206 ก่อน ค.ศ.) อันเป็นยุคสมัยถัดจากราชวงศ์โจวก็ตาม แต่ในสมัยราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อน ค.ศ.-ค.ศ. 220) แนวความคิดของขงจื๊อก็ถูกนำมาปฏิบัติในสังคมจีนตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา และจากระยะเวลาอันยาวนานที่ “ลัทธิขงจื๊อ” ฝังตัวอยู่ในระบบสังคมจีน การประพฤติปฏิบัติตลอดจนถึงภาพสะท้อนทางรูปการณ์จิตสำนึกจึงถูกแสดงออกอย่างต่อเนื่องยาวนาน และซับซ้อนจนตกผลึกเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมจีน

ด้วยเหตุนี้จึงไม่เป็นการแปลกแต่ประการใดที่เราจะพบเห็นพิธีกรรมต่าง ๆ ในแต่ละเทศกาลของจีนที่ถูกประกอบขึ้นในทุกที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนจีน และโดยเฉพาะในระดับที่แคบลงไปก็ไม่ใช่เป็นเรื่องแปลกเช่นเดียวกันที่เราจะพบเห็นการแสดงออกทางด้านจริยธรรมโดยเฉพาะในเรื่องความกตัญญูของสังคมจีนที่มีมิติอันแตกต่างไปจากสังคมอื่น ๆ คำกล่าวนี้มักจะได้อธิบายอย่างหนาหูในสังคมไทยที่สะท้อนคติดังกล่าวที่ว่า “บุญคุณต้องทดแทน แค้นต้องชำระ” นับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนตัวอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะกับประโยคหลัง มิติที่เข้าใจได้หาใช่แค่ที่ต้องชำระกับผู้ซึ่งได้สร้างผลกระทบแก่ตนเท่านั้น หากแต่ในอีกมิติหนึ่งยังหมายถึง แค้นที่ต้องชำระกับผู้ซึ่งได้สร้างผลกระทบกับผู้ที่มีพระคุณของตนเองอีกด้วย ซึ่งถึงที่สุดแล้วก็คือการแสดงความกตัญญูอีกด้านหนึ่งนั่นเอง และดูเหมือนว่าความหมายในมิติหลังนี้จะปรากฏการณ์ที่สามารถเห็นได้จากศิลปวรรณคดีจีนได้ไม่ยากไม่ว่าทั้งในอดีตหรือในปัจจุบัน (วรศักดิ์ มหัทธโนบล, 2541 ข, หน้า 202-203)

การที่ลัทธิขงจื๊อได้วางกรอบชีวิตให้ชาวจีนทั้งทางด้านการปกครอง การดำเนินชีวิต และจารีตประเพณีไว้อย่างรัดกุม จนยากที่ชาวจีนจะสลัดให้พ้นตัว การได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้กตัญญูจึงน่าจะเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้การอพยพย้ายถิ่นของชาวจีนในระยะต้นไม่ได้รับการตอบสนอง แม้จะมีแรงกดดันทางการเมือง ชาวจีนก็ไม่อยากละทิ้งบ้านเกิดเพราะห่วงใยบิดามารดาที่ชรา และไม่อยากละทิ้งสุสานของตระกูล แต่เมื่อกระแสนอพยพไปอยู่ต่างแดนมีมากขึ้นก็จำเป็นต้องอพยพตามด้วยสาเหตุหลายกรณี แต่สำหรับครอบครัวที่มีลูกชายหลายคนมักจะไม่นำอพยพไปกันหมด อาจจะทิ้งให้ลูกชายบางคนอยู่ดูแลครอบครัวที่ประเทศจีน และเมื่อผู้ที่อพยพมีฐานะดีก็จะส่งเงินทองมาช่วยเหลือญาติ แต่ถึงแม้ว่าชาวจีนจะอพยพโยกย้ายไปตั้งถิ่นฐานใหม่แต่ด้วยความผูกพันกับขนบธรรมเนียมประเพณีและถิ่นฐานบ้านช่อง ชาวจีนอพยพก็จะยังคงยึดมั่นในจารีตและประเพณีที่เคยปฏิบัติเมื่อครั้งยังอยู่บนแผ่นดินแม่ เช่น เทศกาลตรุษจีน เทศกาลชิงเม้ง เป็นต้น (มาลินี กัมภิรญาณนท์, 2550. หน้า 4-6)

พิธีกรรมที่สำคัญ

ขงจื้อได้เขียนข้อสนับสนุนประเพณีโบราณไว้เป็นอันมาก รวมทั้งประเพณีในการบูชาฟ้าดินและบูชาบรรพบุรุษด้วย ลัทธิขงจื้อจึงรับเอาประเพณีทั้งสามซึ่งมีมาแต่ก่อนหลายพันปีเข้าเป็นหลักการใหญ่ เป็นอันว่าประเพณีต่าง ๆ ที่สืบทอดมาแต่โบราณขงจื้อก็รวบรวมเรียบเรียงไว้ และเมื่อขงจื้อซึ่งเป็นศาสดาได้สิ้นไปแล้ว ลัทธิขงจื้อก็อยู่ในฐานะศาสนาของรัฐ พิธีกรรมในการบูชาจึงแบ่งออกเป็น 3 อย่าง ดังนี้

1. พิธีบูชาขงจื้อ เมื่อจักรพรรดิจีนได้นำสัตว์ที่ฆ่าแล้วไปทำพิธีบูชาที่หลุมฝังศพขงจื้อ และมีคำสั่งที่เป็นทางการให้มีการเซ่นไหว้ขงจื้อเป็นประจำ และให้สร้างศาลของขงจื้อขึ้นทั่วทุกหัวเมืองที่สำคัญทำพิธีเซ่นไหว้ และยังกำหนดให้วันเกิดของขงจื้อ คือวันที่ 27 สิงหาคม เป็นวันหยุดราชการประจำปีของจีน และต่อมาได้เปลี่ยนเป็นวันที่ 28 กันยายน

2. พิธีบูชาฟ้า ดิน พระอาทิตย์ และพระจันทร์ ในปีหนึ่งจะมีรัฐพิธี 4 ครั้ง ดังนี้

2.1 พิธีบูชาฟ้า โดยจักรพรรดิจะทรงเป็นประธานในพิธี มีการแสดงดนตรี การแห่โคมไฟ มีเครื่องเซ่นไหว้ เช่น อาหาร ผ้าไหม เหล้า เป็นต้น เสร็จแล้วจะเผาเครื่องเซ่นไหว้หมด

2.2 พิธีบูชาดิน เป็นการบูชาธรรมชาติหรือเทพประจำธรรมชาติ ผู้ประกอบพิธีเป็นขุนนาง หรือข้าราชการ กระทำเป็นงานประจำปี สถานที่บูชามีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมมีน้ำล้อมรอบ

2.3 พิธีบูชาพระอาทิตย์ กระทำเป็นทางการประจำปี ที่เรียกว่า วันวสันตวิษุวัต คือวันที่กลางวันและกลางคืนเท่ากันในฤดูใบไม้ผลิ

2.4 พิธีบูชาพระจันทร์ กระทำเป็นทางการประจำปี ที่เรียกว่า วันสารทวิษุวัต คือวันที่กลางวันและกลางคืนเท่ากันในฤดูใบไม้ร่วง

3. พิธีเคารพบูชา “เทียน” และวิญญาณของบรรพบุรุษ ชาวจีนได้ค้นพบความมีอยู่ของเทพเจ้า “เทียน” และเชื่อกันโดยทั่วไปว่าเทพเจ้า “เทียน” นั้นทรงประทับอยู่บนสวรรค์ เหตุนี้พวกเขาจึงพากันทำพิธีเคารพบูชา “เทียน” ผู้เป็นเจ้าแห่งเทพทั้งปวง ผู้คุ้มครองโลก ทรงเป็นวิญญาณแห่งดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ฝน ไฟ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภูเขา และลำน้ำ ขณะเดียวกันพวกเขาก็ให้การเคารพบูชาวิญญาณของบรรพบุรุษของตน รวมทั้งบูชาดวงวิญญาณแห่งผู้บริสุทธิ์และวีรชนด้วยธรรมเนียมดังกล่าวนี้โดยรวมแล้วเรียกว่า การบูชาวิญญาณแห่งบรรพบุรุษ นับเป็นเวลาหลายพันปีมาแล้วที่ชาวจีนได้ปฏิบัติกันมา พวกเขาจะพากันร้องเพลงเป่าขลุ่ย และประกอบพิธีบูชาดวงวิญญาณดังกล่าว ซึ่งศาสนาของขงจื้อก็ให้การสนับสนุนจึงดูเหมือนว่า เป็นพิธีกรรมของศาสนา และเป็นการแสดงออกซึ่งจริยธรรมอันดีงามประการหนึ่งของวิถีชีวิตชาตินิกชน

ลัทธิเต๋า (Taoism)

เต๋าเป็นแนวคิดที่มีมาก่อนมหายาน เป็นแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์เต๋าเตจิง (Tao Te Ching) อันเป็นคัมภีร์ที่มีภาษาเขียนอย่างสละสลวยและให้ความหมายลึกซึ้ง สันนิษฐานว่า เล่าจื๊อเป็นผู้ให้กำเนิดแนวคิดนี้ แนวคิดหลักของคัมภีร์อยู่ที่วิถีทางแห่งสากลจักรวาลที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่ใช่วิถีทางของสังคมมนุษย์ที่เต็มไปด้วยความสับสนวุ่นวาย เป็นแนวคิดที่เป็นไปตามครรลองของธรรมชาติ โดยเชื่อว่า มนุษย์ควรปล่อยไปตามธรรมชาติ การฝืนกฎของธรรมชาติจะมีแต่ทำให้เกิดทุกข์

แนวคิดของเล่าจื๊อได้ให้อิทธิพลอย่างมาก โดยเฉพาะผู้ที่รักความสงบหรือผู้ที่ต้องการปลีกตัวออกจากความวุ่นวายในสังคม ผู้ศรัทธาเหล่านี้จะหันไปใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายตามธรรมชาติในป่าเขาถ้ำเนาไพร โดยเชื่อว่า ธรรมชาติที่สงบราบเรียบจะทำให้พวกเขาไม่ต้องฝืนกฎขณะเดียวกันการทำให้สอดคล้องผสมกลมกลืนกับธรรมชาติจะก่อให้เกิดความสุขขั้นวันรันครเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาตินานเข้า ทำให้เกิดการค้นพบสิ่งต่าง ๆ มากมาย เป็นผลิตผลและอยู่ภายใต้พื้นฐานกฎเกณฑ์แห่งธรรมชาติ เป็นต้นว่า การคิดยาสมุนไพรรักษาโรค การเล่นแร่แปรธาตุ หรือการเขียนภาพที่เน้นความสวยงามของธรรมชาติ เช่น ความงามของดอกไม้ใบไม้ ภูเขา สัตว์ต่าง ๆ แต่ภายหลังมีการเขียนแต่งคำสอนเพิ่มเติมอีกมาก จนทำให้แนวคิดของเล่าจื๊อได้พัฒนาไปในทิศทางที่แตกต่างไปจากเดิม มีการตีความในคัมภีร์ต่าง ๆ นานา ผู้ศรัทธาในภายหลังจึงมีข้อปฏิบัติแตกต่างกันไป มีการแสวงหาอายุวัฒนะที่ทำให้ชีวิตเป็นอมตะ รวมถึงการเอาความเชื่อแบบดั้งเดิม คือการนับถือบูชาเทพเจ้าประจำธรรมชาติเข้าไปผสมผสาน คำสอนของเต๋าในระยะหลังเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เวทมนต์ และพิธีกรรมของขลังต่าง ๆ มีการปฏิบัติเดินลมปราณฝึกกำลังภายในเพื่อเข้าถึงธรรมชาติและชีวิตอมตะ มีการดูดวงขี้ของสถานที่ต่าง ๆ ถ้าหากดวงขี้หรือที่ตั้งของสถานที่ดีก็จะอำนวยการประโชชน์ให้กับผู้ที่พักอาศัย หากที่ตั้งไม่ดีก็จะประสบภัยพิบัติ เจ็บป่วยได้ใช้ต่าง ๆ (ภัทรพร สิริกาญจน, 2536, หน้า 115) ดังนั้น แนวคิดแบบเต๋ในปัจจุบันจึงเป็นแนวคิดแบบผสมผสาน โดยมีทั้งความเชื่อแบบดั้งเดิมแบบเล่าจื๊อ และแบบใหม่ในระยะหลัง

ปัจจุบันลัทธิเต๋ายในประเทศจีนไม่ได้รับความเชื่อถือมากนัก เพราะถือว่าเป็นลักษณะของการเรียกเจ้าเข้าทรงเสียมากกว่า ประเทศที่นิยมและถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายส่วนใหญ่อยู่ในแถบประเทศทางเอเชียอาคเนย์แต่ก็เป็นแบบผสมผสาน คือนำเอาพระพุทธศาสนามาประยุกต์เข้าด้วยกัน ในประเทศไทยหากจะแยกออกระหว่างเต๋ากับพระพุทธศาสนา มหายานค่อนข้างยาก เช่นเดียวกับศาสนสถานและรูปเคารพ ดังเช่นเจ้าแม่กวนอิม ซึ่งมักจะปรากฏทั้งศาลเจ้าของเต๋าและวัดจีนของมหายาน อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์ของเต๋าก็อาจจะสังเกตได้จากเครื่องรางกระดาดยันต์ฟู

(Fu) ซึ่งเป็นกระดาษย่นสี่เหลี่ยมเขียนด้วยคำอันศักดิ์สิทธิ์เพื่อขับไล่ภูตผีปีศาจ มักแขวนไว้ที่ประตู และผนัง เครื่องรางไป๋ก้วยหรือเกราะทิพย์ซึ่งเป็นรูปแปดเหลี่ยม อันหมายถึงทิศทั้งแปด เครื่องรางให้เก็กโต้ว ซึ่งเป็นรูปวงกลมมีสีขาวครึ่งหนึ่งสีดำครึ่งหนึ่ง อันเป็นสัญลักษณ์ของหยาง และหยิน หรือความสมดุลแห่งธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องรางของเต๋าเพื่อความเป็นสิริมงคล (เอวีลิน, ลิป, ม.ป.ป., หน้า 59)

พิธีกรรมที่สำคัญ

ลัทธิเต๋าดั้งเดิมนั้นเป็นปรัชญาสูง แต่ภายหลังมีพิธีกรรมเข้ามาแทรกจึงเปลี่ยนแปลงไป เกือบหมดสิ้น จึงได้กลายเป็นศาสตร์แห่งไสยศาสตร์ มีพิธีกรรมที่สำคัญๆ ได้แก่

1. พิธีบริโภครอาหารเจ ศาสนิกชนเต๋าในสมัยต่อมาได้มีลักษณะผิดเพี้ยนไปจากหลักการ ในคัมภีร์เต๋าเต็กเก็ง คือมีทั้งเชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์ทั้งในทางที่ปรับให้มีความประพฤติปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ โดยนำเอาศีลห้าทางพระพุทธศาสนาไปเป็นแนวปฏิบัติ และมีการบริโภครอาหารแบบ มังสวิรัต คือไม่บริโภคเนื้อสัตว์ จัดให้มีเทศกาลของการบริโภครอาหารเจประจำปีขึ้น ผู้ที่เคร่งครัด อาจปฏิญาณตนที่จะบริโภครอาหารเจเป็นประจำตลอดชีพ ผู้ที่ค่อนข้างเคร่งครัดจะเว้นอาหารเนื้อสัตว์ในวัน 1 ค่ำ และวัน 15 ค่ำ ของเดือนทางจันทรคติของจีน แต่คนสามัญธรรมดาทั่วไปจะถือปฏิบัติกินอาหารเจปีละ 1 ครั้ง เป็นเทศกาลกินเจ คือตั้งแต่ 1 ค่ำ เดือน 9 ติดต่อกันไปเป็นเวลา 10 วัน ซึ่งตกราว ๆ เดือน 11 ของไทย และในการกินเจตามเทศกาลนี้ ผู้ที่กินเจต้องล้างท้องก่อนกำหนด 3 วัน และบางคนอาจกินเจปิดท้ายอีก 1-3 วัน

2. พิธีปราบปีศาจ ศาสนิกชนเต๋าเชื่อว่าภูตผีปีศาจร้ายต่าง ๆ นั้น สามารถที่จะขับไล่ และป้องกันได้ถ้ารู้วิธี เช่น ถ้าเดินป่าก็ต้องร้องเพลงหรือผิวปากให้เป็นเสียงเพลง ผีเจ้าป่าไม่ชอบเสียงเพลง เมื่อได้ยินเสียงเพลงก็จะหนีไปให้ห่างไกลเหมือนยุงกลัวควันไฟ หรือถ้ากลัวว่าผีจะเดินตามเข้าไปในบ้านด้วย พอเดินมาถึงประตูบ้านก็ต้องหยุดยืนหมุนตัวสัก 2-3 รอบก่อนแล้วค่อยเข้าบ้าน เพราะถ้ามีผีตามมาจะทำให้มันหน้ามืดตาตาลายถึงกับชนกำแพงหรือรั้วบ้านก็ได้ หรือมีการวาดรูปป่าไม้น้อยใหญ่ที่ประตูบ้าน เมื่อภูตผีปีศาจมาร้ายต่าง ๆ มาเห็นเข้าก็จะเข้าใจว่าเป็นป่าใหญ่ ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกมันมากกว่าที่จะเป็นช่องห้องหอยของใครๆ แล้วก็จะไม่ทำร้ายแก่ผู้ใด

3. พิธีกรรมไล่ผีร้าย พวกเต๋าเชื่อว่าภูตผีปีศาจร้ายมากมายหลอกหลอนทำร้ายผู้คน เช่น แสดงตนปรากฏร่างน่าเกลียดน่ากลัว หรือทำเสียงแปลก ๆ เป็นต้น ทำให้คนถูกหลอกหลอนเจ็บป่วย การประกอบพิธีเพื่อทำให้คนถูกหลอกหลอนหายจากเจ็บป่วยได้ จึงเกิดกรรมวิธีไล่ผีร้ายขึ้นมา โดยพระเต๋าเป็นผู้ประกอบพิธี พระเต๋าแต่ละรูปที่มาประกอบพิธีจะสวมหมวกติดดาว 7 ดวง และผ้ายันต์ เมื่อเริ่มพิธีพระเต๋า 5 รูปจะถือธง 5 ธง คือ ธงสีเขียว สีแดง สีเหลือง สีขาว และสีดำ โดยแต่ละรูปจะยืนอยู่แต่ละทิศ คือทิศตะวันออก ตะวันตก กลาง และทิศเหนือ ในพิธีจะแขวนรูป

เทพเจ้าของศาสนาเต๋าไว้ จูตูปและน่าน้ำมาทำนํ้ามนต์ พระเต๋าจะบรรเลงเครื่องดนตรี พระเต๋องค์หนึ่งถือดาบและนํ้า อีกรูปหนึ่งจะถือธงมีดาว 7 ดวง และอีกองค์หนึ่งจะถือแส้คอยขับไล่พวกภูตผีปีศาจร้าย พระเต๋าทั้งหมดจะต้องช่วยกันสวดอัญเชิญเทวดาต่าง ๆ ให้มาช่วยจับผีร้ายให้หมดไปด้วย

4. พิธีส่งวิญญาณผู้ตาย คนจีนให้ความสำคัญต่อบรรพบุรุษมาก ถือเรื่องสายโลหิตเป็นสำคัญ ดังนั้น เมื่อมีญาติตายจะต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อช่วยให้วิญญาณคนตายไปสู่สุคติอยู่อย่างมีความสุข ไม่ถูกผีปีศาจร้ายรบกวน การประกอบพิธีก็แตกต่างกันไปตามฐานะของผู้ตายและเจ้าภาพ อย่างเช่นคนชั้นสูงตาย และเจ้าภาพเป็นผู้ที่มีฐานะดีก็อาจนิมนต์พระเต๋ามาประกอบพิธีถึง 49 รูป มาประกอบพิธีนานถึง 49 วัน แต่ถ้าคนชั้นกลางตาย ก็อาจนิมนต์พระเต๋อย่างน้อย 1 รูป มาประกอบพิธี 1-3 วัน ตามแต่ฐานะทางการเงินของเจ้าภาพ พระเต๋าก็จะบรรเลงดนตรีและรำมนต์ ซึ่งเชื่อกันว่าจะช่วยให้คนตายพ้นจากการถูกลงโทษในโลกวินญาณ ในการทำพิธีพระเต๋าก็จะใส่สีแดงสดเขียนชื่อ วันเกิด วันตาย และที่อยู่ของผู้ตายลงบนกระดาษสีเหลือง 2 แผ่น และประทับตราประจำวันลงบนกระดาษ ถือกันว่ากระดาษแผ่นนั้นจะเป็นเสมือนใบรับรองผู้ตาย กระดาษแผ่นหนึ่งจะใส่ไว้ในโลง อีกแผ่นหนึ่งจะถูกเผา เชื่อกันว่าถ้าทำได้ดังกล่าวนั้นจะช่วยวิญญาณผู้ตายไปถึงเทพเจ้าโดยตรง ไม่ต้องถูกวิญญาณท้องถิ่นคอยหน่วงเหนี่ยว และขณะที่หามโลงไปเผาก็จะมีพระเต๋าดำเนินนำหน้าคอยสั่นกระดิ่ง บรรเลงดนตรี และสวดมนต์ในขณะเดียวกันด้วย

5. พิธีกราบไหว้บูชาวิญญาณของบรรพบุรุษ ชาวจีนแต่ไหนแต่ไรมาไม่เฉพาะศาสนิกชนแต่เท่านั้น นิยมกราบไหว้บูชาวิญญาณของบรรพบุรุษอย่างลึกซึ้ง พวกเขามีความเชื่ออย่างมั่นคงว่าสิ่งทั้งหลายได้มีวิญญาณสิงสถิตอยู่ทั้งหมด และเชื่อว่าถ้าลูกหลานมีความกตัญญูกราบไหว้บรรพบุรุษแล้ว วิญญาณเหล่านั้นจะต้องคุ้มครองดูแลลูกหลานผู้ยังมีชีวิตอยู่ให้มีความเป็นอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข พิธีปฏิบัติก็คือ แต่ละปีจะรวมญาติพากันไปยังฮวงซุ้ย ไปทำความสะอาดและตกแต่งฮวงซุ้ยจูตูปเช่นสังเวทวงวิญญาณด้วยเหล้า และอาหาร อีกทั้งเผากกระดาษเงินกระดาษทองส่งไปให้ผู้ตายด้วยเป็นสามัคคีธรรมในหมู่ญาติ

อย่างไรก็ตามสังคมจีนก็สามารถนำทั้งแนวคิดของลัทธิพื้นเมืองทั้งสองลัทธิมาผสมผสานกันได้อย่างลงตัว เมื่อนักปกครองหรือข้าราชการเป็นนักปกครองที่ดี และทำงานหนักในโลกแห่งความวุ่นวายในเวลากลางวันตามแนวคิดของลัทธิขงจื้อ ภายหลังเสร็จสิ้นภารกิจประจำวันเขาก็สามารถผ่อนคลายความเครียดโดยการหันไปหาความสงบสุขและรื่นรมย์จากธรรมชาติ ตามแนวคิดของลัทธิเต๋า ด้วยการพักผ่อนหย่อนใจในสวน แสวงหาความสุขสบาย การนั่งแต่งโคลงกลอน ฝึกฝนศิลปะ การคัดลายมือ วาดภาพ เล่นดนตรี เล่นหมากรุก เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าลัทธิขงจื๊อและลัทธิเต๋า จึงมักมีบทบาทควบคู่กันในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน การสร้างอาคารที่อยู่อาศัย การตกแต่งบ้านเรือนทั้งภายในและภายนอกบ้าน เช่น การจัดพื้นที่ใช้สอยในบ้านอย่างลงตัว การใช้ลวดลายตกแต่งที่มีความหมายในทางมงคล เป็นเครื่องประดับบนฝาผนัง ประติมากรรม เป็นต้น ก็เป็นแนวคิดมาจากทั้งสองลัทธิผสมผสานกัน ลัทธิเต๋าก็เช่นเดียวกับลัทธิขงจื๊อที่ได้ครอบงำวิถีชีวิตของชาวจีนมาโดยตลอด และเมื่อมีการอพยพย้ายถิ่นฐาน ชาวจีนอพยพก็นำความเชื่อในลัทธิเต๋าดัดดัดไปด้วย (มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, 2550, หน้า 6-7)

ทั้งพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เต๋า และขงจื๊อ เป็นความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ในศาสนาของชาวจีน และต่างก็ไม่ได้เกิดข้อขัดแย้งในเรื่องศาสนาต่างนิกาย เพราะทั้งทางฝ่ายสงฆ์นิกายจีนก็ยอมให้เกิดความยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับบุคลิกลักษณะของชาวจีนในประเทศไทย มีการสอดแทรกคำสอนในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่พวกเขาปฏิบัติ ก่อให้เกิดความคงอยู่และเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพวกเขาเหล่านั้น ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยสนับสนุนการคงอยู่และรวมตัวของลัทธิทั้งสาม คือ

ประการแรก พุทธศาสนามหายาน ลัทธิเต๋า และขงจื๊อ ต่างก็มีพื้นฐานคำสอนที่สามารถรวมกันได้ คือ มหายานสอนให้มีความเมตตากรุณา ทำความดีละเว้นความชั่ว เชื่อในบาปและบุญ นรก-สวรรค์ เต๋า ขงจื๊อก็สอนให้มีความเชื่อในเรื่องธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้รู้จักบุญคุณคน มีชีวิตเรียบง่าย ไม่มัวเมาในกิเลสตัณหา

ประการที่สอง ศาสนาและลัทธิทั้งสามสามารถตอบสนองความต้องการของชาวจีนในสังคมไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ต้องการหาหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ประคับประคองสิ่งดี ๆ ให้กับชีวิตที่ต้องดิ้นรนต่อสู้ในสังคมที่วุ่นวาย

ประการที่สาม พระสงฆ์จีนนิกายมหายานในประเทศไทยต่างร่วมมือกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการกุศลและสร้างความสามัคคีต่อประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ทั้งยังเผยแพร่ในสิ่งที่ดำรงและคงอยู่ของตน ให้ชาวจีนมีสิ่งที่คอยกระตุ้นเตือนถึงวัฒนธรรมของพวกเขา

ประการที่สี่ ฆราวาสจีนยังคงมีความพร้อมใจกันที่จะร่วมประกอบพิธีกรรมตามที่เคยปฏิบัติกันมา เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนและลูกหลานวงศ์ตระกูล ทั้งรักษาไว้ซึ่งแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิม ซึ่งในปัจจุบันบางครั้งอาจมีเหตุการณ์หรือปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่สะดวกในแบบแผนที่เคยปฏิบัติ แต่พวกเขาส่วนใหญ่ยังคงดำเนินพิธีเหล่านั้นอยู่ แสดงว่า สิ่งเหล่านี้ต้องมีหน้าที่หรือให้ประโยชน์แก่พวกเขาไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เพราะตามธรรมชาติของมนุษย์แล้วถ้าสิ่งใดทำไปโดยไม่เกิดประโยชน์แก่ตน เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งเหล่านั้นคงจะสูญหายไป

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ศาสนาพุทธ นิกายมหายาน เต๋า และขงจื้อ ต่างก็มีอิทธิพลต่อชาวจีนบนแผ่นดินใหญ่ ได้หล่อหลอมเข้าด้วยกันจนฝังรากลงลึกเข้าไปในจิตใจของชาวจีนยากที่จะแยกออกจากกันได้เมื่อชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยก็ได้นำเอาแนวคิดนี้มาใช้ด้วย หลายสิ่งหลายอย่างที่ปรากฏในวิถีชีวิตของชาวจีนในปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ยืนยันได้ถึงอุดมคติอันเหนียวแน่นที่ถูกถ่ายทอดมารุ่นแล้วรุ่นเล่า อย่างไรก็ตามเมื่อชาวจีนเข้ามาอาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ก็ได้ถูกแนวคิดแบบเถรวาทอันเป็นนิกายหลักของชาวไทยเข้ามาผสมผสาน ทำให้เกิดมีการพลิกแปลงพิธีกรรมบางอย่าง ศาลเจ้าและวัดที่เคยมีแต่รูปเคารพของชาวจีนบางครั้งก็มีพระพุทธรูปตามแบบไทยเข้ามาปะปนด้วย นอกจากนี้ ในนิกายมหายานเองก็ยอมรับเขียนของลัทธิเต๋าทันทีหลายว่าเป็นพระโพธิสัตว์ ยอมรับเทพเจ้าต่าง ๆ ของเต๋าวา เป็นผู้ปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาอีกด้วย

นอกจากนี้ พรณี ฉัตรพลรักษ์ (2542, หน้า 206-207) ยังกล่าวว่า ในด้านความเชื่อของชาวจีนนั้นมีหลักความเชื่อในสมัยโบราณอยู่ 3 ประการ ได้แก่

1. การเคารพบูชาบรรพบุรุษ โดยถือว่าวิญญาณบรรพบุรุษของตนมีบทบาทสำคัญในการคุ้มครองและอำนวยความผาสุกแก่ตน ทั้งยังเชื่ออีกว่าคนจีนต้องจงรักภักดีและเคารพต่อผู้อาวุโสในครอบครัวเมื่อผู้อาวุโสยังมีชีวิตอยู่ หรือแม้เมื่อผู้อาวุโสถึงแก่กรรมไปแล้ว
2. การเชื่อเรื่องวิญญาณ โดยเชื่อว่าวิญญาณมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง และวิญญาณมีอิทธิพลต่อทุกสิ่งทุกอย่าง คนจีนจึงต้องรับใช้รวมทั้งเอาใจด้วยการทำพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณ และประกอบพิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อวิญญาณ
3. ความเชื่อเรื่องสวรรค์ โดยเชื่อว่าในชั้นสุดท้ายนั้นทุกสิ่งทั้งมวลของโลกแห่งวิญญาณและโลกมนุษย์มีสวรรค์ควบคุมอยู่

ชาวจีนเป็นกลุ่มชนเผ่าพันธุ์หนึ่งที่มีจำนวนมากและกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก เอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของคนจีน คือ ไม่ว่าจะอยู่แห่งใดก็จะมีการรวมกลุ่มและเคร่งครัดในการปฏิบัติตามประเพณีที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ นอกจากนี้ชาวจีนยังมีความสนใจในการปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มบุคคลอื่น เผ่าพันธุ์อื่น ได้อย่างเหมาะสม จนสามารถกระจายเผ่าพันธุ์ของตัวเองไปตั้งถิ่นฐานได้ทั่วมุมโลก ดังที่ บรูมฟิลด์, ฟรีน (2533, หน้า 11) ได้กล่าวไว้ว่า ชาวจีนไม่ว่าจะอพยพไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ที่ใดก็ตาม พวกเขาจะนำอุปนิสัยประเพณีของตนไปด้วย โดยจะพยายามรักษานับธรรมเนียมประเพณีของตนมาบ้างน้อยบ้างตามสภาพ ไม่ว่าพวกเขาจะอยู่ในประเทศจีน ในชุมชนจีนโพ้นทะเล หรือในฐานะของคนต่างชาติในสังคมตะวันตกที่ตนส่วนใหญ่เป็นคนผิวขาว วิธีการดำเนินชีวิต และความเชื่อต่าง ๆ ก็ไม่แตกต่างกันมากนัก

ประยงค์ อนันทวงศ์ (2540, หน้า 173-178) ได้เขียนเรื่องหล่นบนโต๊ะจีน ชุดที่ 2 กล่าวว่า คนจีนเมื่ออพยพไปอยู่ประเทศใดจะนำความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีของตนไปใช้ในชุมชนที่

คนอาศัยอยู่ เช่น แซยิด ศิลปะหลังความตาย ทำนายดวงชะตาแบบจีน ศาลเจ้า เป็นต้น แซยิด คือ การทำกิจการในวันคล้ายวันเกิดหรืองานเลี้ยงฉลองวันเกิด มีการจัดอาหารดี ๆ มารับประทานกัน ไทยจัดแซยิดเมื่ออายุ 60 ปีบริบูรณ์ แต่แซยิดของจีนทำมาตั้งแต่อายุเต็ม 1 ปี ไปจนถึง 49 ปี และ ตั้งแต่อายุเต็ม 51 ปี ไปจนถึง 59 ปี เมื่อบุตรมีอายุ 1 ปี จะนำสิ่งของต่าง ๆ มาให้บุตรเสี่ยงทายและ ทำนายตามสิ่งของที่เด็กหยิบ สำหรับชาวจีนแต่จิวเมื่อมีบุตรชายหรือบุตรสาวอายุครบ 15 ปีบริบูรณ์ ในวันใด บิดามารดาก็จะจัดอาหาร ดอกไม้ และเสื้อผ้าชุดใหม่และให้บุตรอยู่ในห้องจนรุ่งเช้าจึง ออกจากห้องได้ ตามประเพณีจีนเมื่อบุคคลในครอบครัวเสียชีวิต มีการจัดงานศพ และทำพิธีฝังเด็ก ให้โดยการเผาสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น บ้าน คนใช้ รถยนต์กระดาน เป็นต้น เพื่อส่งวิญญาณของผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ โดยมีความเชื่อว่า การเผาส่งของต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้ผู้ตายมีความเป็นอยู่ที่ สุขสบายเหมือนอยู่ในโลกมนุษย์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ศุภการ สิริไพศาล และอภิเชษฐ กาญจนดิษฐ์ (2550) ศึกษาเรื่อง พิธีกรรมและความเชื่อ ของชาวไทยเชื้อสายจีนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จากอดีตถึงปัจจุบัน พบว่า พื้นที่บริเวณ ลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชาวจีนอพยพหรือจีนโพ้นทะเลมาตั้งแต่ก่อนสมัย รัตนโกสินทร์ โดยชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่บริเวณนี้ได้ดำรงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ตามแบบอย่างบรรพบุรุษของตนเหมือนเมื่อครั้งอาศัยอยู่ในแผ่นดินจีน ดังปรากฏให้เห็นได้ อย่างชัดเจนจากความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณีสำคัญๆ ทั้งที่เป็นประเพณีตามนักขัตฤกษ์ และ ประเพณีตามวัฏจักรชีวิตของชาวจีน กระบวนการสร้างครอบครัวและสังคม การสะสมทุนและ ดำรงรักษาวัฒนธรรมความเป็นจีนได้ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี และ ความเชื่อของผู้อื่นในท้องถิ่น ทั้งนี้คนจีนยังต้องเผชิญกับสภาวการณ์เปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของสังคมไทย ที่มุ่งเน้นการพัฒนาไปสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่ส่งผลให้ วัฒนธรรมของชาวจีนโพ้นทะเลปรับเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมแบบผสมผสานระหว่างจีน-ไทย ซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนในกลุ่มชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งเกิดและเติบโตขึ้นมา ท่ามกลางปัจจัยและเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

สมบุรณ์ สุขสำราญ (2530, หน้า 43) วิจัยเรื่อง “ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของ ชุมชนชาวจีน” ได้ศึกษาถึงความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนจีนว่าถูกผสมกลมกลืนใน ชุมชนไทยอย่างไร ได้พบว่าในการถ่ายทอดวัฒนธรรมจีนไปสู่บุตรหลาน ครอบครัวเป็นสถาบัน ที่มีความสำคัญมากที่สุด แต่เยาวชนจีนมีชีวิตอยู่ในบ้านด้วยเวลาที่จำกัดเพราะเวลาส่วนใหญ่อยู่ที่ โรงเรียนและกลุ่มเพื่อนไทย ดังนั้น ลูกหลานจึงรับเฉพาะส่วนที่บิดามารดาปฏิบัติให้ดูตามเทศกาล

และพิธีกรรมในรอบชีวิต ชาวจีนรุ่นหลานจึงไม่ค่อยเข้าใจสาระของเทศกาลและพิธีกรรม

ในปัจจุบันชาวจีนรุ่นใหม่ที่เกิดในประเทศไทยและมีการศึกษาแบบไทย มีแนวโน้มว่าจะมีความเชื่อทางศาสนาพุทธแบบเถรวาทมากกว่าขงจื๊อ เต๋า และพุทธมหายาน พิธีกรรมในรอบปีก็เช่นเดียวกัน คนจีนส่วนใหญ่จะปฏิบัติตามเทศกาลจีนบางเทศกาล บางเทศกาลก็ไม่ได้รับการปฏิบัติ เทศกาลที่ปฏิบัติ เช่น แข่งมั่ง สาร์ทจีน ไหว้พระจันทร์ ไหว้ศาลเจ้าประจำปี เป็นต้น ส่วนเทศกาลที่ไม่ปฏิบัติ เช่น เทศกาลหยวนเซียว กินเจ เป็นต้น เหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมาจาก

1. สภาพแวดล้อมทางสังคมจีนมิได้คาดหวังหรือบังคับให้ชาวจีนรุ่นหลังต้องปฏิบัติ
2. ความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่ไม่อาจรักษาพิธีกรรมต่าง ๆ ได้อย่างครบถ้วน เช่น ครอบครัวจีน ถ้าหากจะให้ครบถ้วนจะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก
3. ชาวจีนได้รับการศึกษาแบบไทยมีความคิดว่าการกระทำพิธีกรรมตามธรรมเนียมจีนสามารถทดแทนได้ด้วยพิธีกรรมทางพุทธหินยานและมหายาน
4. ชาวชนจีนไม่เข้าใจเทศกาลจีนอย่างถ่องแท้
5. คนจีนที่มีการศึกษามีแนวโน้มจะผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยสูงมาก จนไม่นิยมปฏิบัติตามเทศกาลจีนล้วน ๆ

พฐ บุญยปลัมภ์ (2537, หน้า 69) ศึกษาเรื่อง พิธีงเด็ก: ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงของคนจีนในสังคมไทย ศึกษาเฉพาะกรณีจีนแต่จิวย่านถนนสุขุมวิท พบว่า แม่ประเพณีงเด็กจะมีความเปลี่ยนแปลงไปแต่ยังคงมีการประกอบพิธีกรรมนี้อย่างสม่ำเสมอทั้งที่ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายจีนจะไม่มีความรู้เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของพิธีกรรมนี้ รวมไปถึงไม่มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้เลย แต่ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติเพราะยังยึดมั่นในประเพณี ความเชื่อจากบรรพชน จึงสรุปว่า พิธีงเด็กสามารถจะดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบันได้ และยังมีแนวโน้มแห่งการสืบเนื่องที่ชัดเจนอีกด้วย

พวงทิพย์ เกิดทรัพย์ (2540) ศึกษาเรื่อง การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลงพิธีศพของชาวจีนที่วัดหัวลำโพงในกรุงเทพมหานคร พบว่า ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของพิธีศพของชาวจีนได้มีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบพิธีอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นแบบไทย คือ การใช้โลงไทย ไม่ทำกงเด็ก และมีการลดขั้นตอนในการปฏิบัติพิธีอีกด้วย กรณีศึกษาพบว่า คนจีนรุ่นแรกไม่ได้จัดพิธีศพแบบจีนเสมอไป รุ่นต่อ ๆ มาอาจเหมือนรุ่นแรกหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีศพเป็นแบบไทยมากขึ้นกว่ารุ่นแรก ในอดีตปัจจัยที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ เรื่องของการเมือง แต่ในปัจจุบันคือปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และจะเปลี่ยนแปลงให้เป็นแบบไทยมากขึ้นอยู่ทุกระดับ การศึกษา ความรู้ด้านภาษาจีน การเป็นสมาชิกของสมาคมจีน ลักษณะครอบครัว เป็นต้น แนวโน้มพิธีศพของคนจีนจะมีการจัดพิธีศพอย่างไทย และมีการลดขั้นตอนการปฏิบัติพิธีมากขึ้น แต่การที่ชาวจีนอพยพเข้ามาในประเทศไทยอย่างต่อเนื่องจึงทำให้พบเห็นพิธีศพแบบจีนยังคงดำรงอยู่

วรรณกรรม วงศ์บุญชัยนันท์ (2547) ศึกษาเรื่อง พิธีงเด็ก : ระบบสัญลักษณ์และระบบเครือญาติของชาวจีนแต่จิวในเขาวราช พบว่า พิธีงเด็กเป็นพิธีกรรมชีวิตที่เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของพิธีศพของชาวจีนเพื่อแสดงถึงความกตัญญูของลูกหลานที่มีต่อบรรพบุรุษของตน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างครอบครัวจีนที่มีการกำหนดบทบาทของสมาชิกในครอบครัวและสายตระกูลได้อย่างชัดเจน พิธีงเด็กยังสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมและความเชื่อของชาวจีนที่ถือว่าการทำงเด็กเป็นการตอบแทนผู้ตายให้มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบาย เช่นเดียวกับตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังที่เห็นจากการประกอบพิธีครบตามขั้นตอนต่าง ๆ 10 ขั้นตอนที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อผู้ตาย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบันทำให้มีการปรับเปลี่ยนขั้นตอนและรูปแบบในพิธีงเด็กให้เข้ากับสภาพแวดล้อมภายนอก การเสื่อมสลายของระบบครอบครัวจีนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้ค่านิยมในการประกอบพิธีงเด็กมีแนวโน้มที่จะลดความสำคัญลง อันเป็นผลมาจากการผสมกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างจีนกับไทย เช่น มีการใช้โลงศพแบบไทยแทนโลงศพแบบจีน และมีการเผาศพแบบไทยแทนการฝังศพแบบจีนมากขึ้น อย่างไรก็ตามการประกอบพิธีงเด็ก แม้จะมีจำนวนลดลงและอาจสูญหายไปได้ในที่สุด แต่ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของชาวจีน ค่านิยมในเรื่องความกตัญญูและความผูกพันระหว่างครอบครัวและสายตระกูล

ประภาศิริ ศรีภมร (2547, หน้า 61) ศึกษาเรื่อง การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวจีนกับคนเมืองในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า วัฒนธรรมและประเพณีส่วนหนึ่งของชาวจีนในเขตเชียงใหม่ ได้รับการผสมกลมกลืนหรือการลดความเคร่งครัดลงมากเมื่อเทียบกับในอดีต เนื่องจากปัจจัยทางสังคมเป็นสำคัญ ประเพณีที่ชาวจีนให้ความสำคัญลดน้อยลงกว่าเดิม ประกอบด้วย เทศกาลสารทจีน ไหว้พระจันทร์ ตรุษจีน วันเซ็งเม้ง และการไหว้เจ้า ยังมีพิธีกรรมเหล่านี้อยู่แต่ความเคร่งครัดจะมาน้อยเพียงใดนั้นเป็นเพราะความเร่งรัดทางเศรษฐกิจของประเทศและเศรษฐกิจของครอบครัว ตลอดจนสภาพของครอบครัวที่อยู่แยกย้ายจากกัน มีผลทำให้ไม่อาจมาร่วมปฏิบัติตามประเพณีได้ทุกครั้ง และมีการพบปะกันในช่วงประเพณีลดน้อยลงกว่าเดิม

ประเพณีงานศพของชาวจีนที่รู้จักกันเป็นอย่างดีคือพิธีงเด็ก การตั้งศพของคนจีนจะคล้ายคนเมือง คือผู้ตายรายใดมีฐานะดีก็จะตั้งศพไว้หลายวัน ต่อมาจะไว้ทุกข์ที่บ้าน 4 วัน สมัยก่อนบุตรชายต้องโกนศีรษะหมดแต่ในสมัยนี้ไม่ถึงปฏิบัติกันแล้ว เพราะส่วนใหญ่บุตรชายของผู้ตายจะมีภาระหน้าที่ประจำทำให้การปฏิบัติตามพิธีดังกล่าวลดน้อยลง แต่จะจัดพิธีศพที่วัดนำไปฝังที่ฮวงจุ้ยแล้วนำรูปและกระถางธูปมาไว้ทุกข์ที่บ้าน หลังจากการตายครบ 49 วัน ก็จะนำรูปขึ้นไว้บนหิ้ง พอถึงเทศกาลก็มีการไหว้ด้วยการนำรูปผู้ตายมาตั้งบนโต๊ะแล้วนำของมาไหว้

พัชรา กิจปฐมมงคล (2547, หน้า 133) ศึกษาเรื่อง พิธีกรรมของคนไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลนครนครปฐม สรุปว่า คนจีนที่อยู่ในประเทศไทยเป็นชนกลุ่มน้อยที่อพยพมาจากทางใต้และทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสาธารณรัฐประชาชนจีน ส่วนใหญ่เป็นสามัญชน คนจีนเหล่านี้เมื่ออพยพเข้าสู่ประเทศไทยต่างก็นำเอาวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต จึงเป็นการแพร่กระจายวัฒนธรรมจีนเข้าสู่สังคมไทย เมื่อเวลาผ่านไปหลายชั่วอายุคนจึงเกิดการผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย กลายเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างจากวัฒนธรรมจีนในหลายประเทศ ดังนั้น วัฒนธรรมจีนในประเทศไทยจึงมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากวัฒนธรรมจีนบนพื้นแผ่นดินใหญ่และวัฒนธรรมจีนในประเทศอื่น ๆ วัฒนธรรมจีนแพร่กระจายเข้าสู่สังคมไทยโดยตรงจากการอพยพของคนจีนมาสู่สังคมไทย คนจีนยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีและปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมของตน โดยมีความเชื่อในการฝังศพและการบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อหนึ่งหรือวัฒนธรรมย่อยของคนจีน ที่ได้แพร่กระจายมาสู่สังคมไทย โดยเฉพาะคนจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเทศบาลนครนครปฐม และด้วยเหตุที่วัฒนธรรมจีนอยู่ท่ามกลางกระแสของวัฒนธรรมไทยจึงเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมจีนและวัฒนธรรมไทย และมีการปรับปรนวัฒนธรรมให้เข้ากับความเป็นใหม่ ๆ ในปัจจุบันและอนาคต เช่น การไหว้เจ้าในเทศกาลตรุษจีน สารทจีน ที่มีการไหว้ฟ้าดิน ไหว้ขุนเฒ่ากง ไหว้ศาลเจ้าที่ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมจีนแต่ในขณะเดียวกันก็มีการไหว้พระพุทธรูปที่บ้าน ไหว้นางกวัก ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามวัฒนธรรมไทย โดยที่การปฏิบัตินั้นไม่มีการขัดแย้งซึ่งกันและกัน

กฤษฎา พิณศรี (2548) ศึกษาเรื่อง การปรับตัวของคนไทยเชื้อสายจีนภายใต้วัฒนธรรมเขมรสิรินทร์ พบว่า ในระยะแรกชาวจีนเหล่านี้ได้นำขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเข้ามาประพฤติปฏิบัติกันโดยทั่วไปในกลุ่ม ต่อมาจึงได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงชีวิตบางประการเพื่อให้สามารถเข้ากับคนพื้นถิ่นได้ จนกระทั่งปัจจุบันคนไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดสุรินทร์มีแนวโน้มในการปฏิบัติตามธรรมเนียมจีนน้อยลง แต่จะนิยมปฏิบัติตามแบบคนไทยพื้นถิ่นเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะในกลุ่มลูกหลานจีนรุ่นใหม่ จนในที่สุดลูกหลานจีนในรุ่นหลัง ๆ อาจไม่ยอมรับตัวเองว่าเป็นชาวจีนหรือสืบเชื้อสายจีนอีกต่อไป

ขจัตถัย บุรุษพัฒน์ (2517, หน้า 58) ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อถือของคนไทยกับคนจีนมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา เมื่อเป็นเช่นนั้นชาวจีนจึงไม่มีความลำบากใจแต่อย่างใดในการเข้าร่วมในสังคมไทย ประกอบกับคนไทยเป็นผู้ที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี ไม่รังเกียจคนต่างชาติต่างภาษา ให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นแก่ผู้ที่หนีร้อนมาพึ่งเย็น เมื่อชาวจีนได้รับการปฏิบัติด้วยความละมุนละม่อมเช่นนี้แล้วจึงเข้าร่วมในสังคมไทย

ด้วยความเต็มใจ และพยายามประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับคนไทยทั่วไป

คารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2532) ศึกษาเรื่อง ชาวจีนในอำเภอสองแห่งของจังหวัด ยโสธร: การศึกษาเปรียบเทียบเฉพาะกรณี พบว่า ทางด้านวัฒนธรรมชาวจีนปัจจุบันส่วนใหญ่ เป็นผู้ที่สืบเชื้อสาย จีนรุ่นลูก หลาน และเหลน ที่เติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ต่างจากบรรพบุรุษ ความเชื่อทางศาสนาที่กลืนกลายแล้ว ความใกล้ชิดติดต่อ และการมีกิจกรรมร่วมกันระหว่าง ชาวไทยและชาวจีน การแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมโดยผ่านกระบวนการ เรียนรู้หลายด้านด้วยกัน สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการกลมกลืนทางวัฒนธรรมในชุมชนทั้งสองแห่งซึ่งมี อัตราไม่แตกต่างกันนัก ชาวจีนในชุมชนทั้งสองแห่งได้เลือกปฏิบัติและไม่ปฏิบัติในพิธีกรรมต่าง ๆ และแต่ละพิธีกรรมที่ปฏิบัตินั้นก็ปฏิบัติไม่ครบทุกขั้นตอน มีการย่อในการปฏิบัติ และยังรับ เอาวัฒนธรรมไทย ไทยอีสาน และอื่น ๆ เข้ามาประเพณีปฏิบัติกับวัฒนธรรมจีนด้วย

ยุพิน เรืองแจ้ง (2552, หน้า 127) ศึกษาเรื่อง บทบาทศาลเจ้าในการธำรงอัตลักษณ์ของคน ไทยเชื้อสายจีนในเขตเทศบาลพังโคน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร พบว่า คนไทยเชื้อสายจีน ในเขตเทศบาลพังโคนเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีบทบาทสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม รวมไปถึง การเมืองการปกครอง ซึ่งจะเห็นได้จากการเข้าไปมีบทบาทในการเมืองส่วนท้องถิ่น ประกอบ กับเป็นกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับดีจึงเป็นที่ยอมรับของสังคม และในด้านวิถีชีวิต ประเพณีความเชื่อ คนไทยเชื้อสายจีนมีการถือปฏิบัติตามความเชื่อในพิธีกรรมดั้งเดิมที่ได้รับสื บทอดมาจากบรรพบุรุษ มีความเชื่อเรื่องเทพเจ้า เชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำบุญ ตักบาตรไปด้วยหรือแม้แต่ในพิธีแต่งงานของชาวจีน บางครั้งก็จะมีพิธีสงฆ์ในตอนเช้าเข้าไป ผสมด้วย ชาวจีนส่วนใหญ่ไม่เคยคิดว่าความเชื่อเหล่านี้จะมีความขัดแย้งกัน แต่คิดว่าความเชื่อ เหล่านี้สนับสนุนให้ทำความดี มีความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ

จงจิต กล่อมสิงห์ (2546) ศึกษาเรื่อง การรักษาเอกลักษณ์ของคนไทยเชื้อสายจีนในเมือง เชียงใหม่ พบว่า เอกลักษณ์ความเป็นจีนในพิธีกรรมในรอบชีวิตทั้ง 5 พิธี คือ พิธีออกเดือน พิธีผ่าน ช่วงอายุ (ซุก ฮวย ฮือ) พิธีแต่งงาน พิธีแซยิด พิธีการตาย มีรูปแบบและความหมายในการปฏิบัติของ คนจีน 3 รุ่น แตกต่างกัน คนจีนในรุ่นที่หนึ่งมีการปฏิบัติกันครบถ้วน แต่คนจีนในรุ่นที่สองและ รุ่นที่สามมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของบางพิธีเพื่อความสะดวกและให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ตน อยู่ โดยในบางพิธีปฏิบัติไปโดยไม่ทราบความหมายที่แท้จริง ส่งผลให้ระบบความคิดความเชื่อ ไม่ได้รับการถ่ายทอด ดังนั้นในบางครอบครัวจึงมีการปฏิบัติพิธีกรรมน้อยลง โดยเฉพาะครอบครัว เดี่ยว ครอบครัวที่ขาดผู้อาวุโส หรือครอบครัวที่แต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม เช่น คนไทย เป็นต้น

ในภาพรวมเอกลักษณ์วัฒนธรรมของคนจีนในเมืองเชียงใหม่ บางส่วนมีการกลืนกลายไปกับวัฒนธรรมใหญ่ แต่มีบางส่วนที่ยังคงเป็นแบบเดิม และบางส่วนได้มีความพยายามฟื้นฟูเอกลักษณ์ของคนจีนขึ้นมาใหม่ โดยใช้กลไกทางสังคม ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อรักษาเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นคนจีนไว้ต่อไป

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University